

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXXVII

јануар-фебруар

Број 1

YU-ISSN 003—2563

ИЗВОРНИ ЧЛАНЦИ

UDK — 342.4(497.11)

др Стеван Врачар,
редовни професор Правног факултета у Београду

АПСУРДАН ПОЛОЖАЈ СР СРБИЈЕ У ОБЕСМИШЉЕНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Садашње бурне и доскора незамисливе расправе о уставним променама у Југославији разоткриле су мноштво *непојмљивих апсурда*, а нема сумње да ће се ускоро разголитити све оно што је у даљој или ближој прошлости, а особито данас, проузроковало не само најдубљу могућу кризу југословенског друштва, него чак и довело нашу земљу до оне судбоносне тачке на којој се одлучује о њеном *буквалном опстанку*. Упркос перфидним идеолошким замкама и маглама, које је систематски и упорно, деценијама и посебно последњих година, постављала и стварала иначе чудновата властодржачка структура на испарцелисаним просторима у оквирима Југославије — има непобитних знакова да чак и најшире народне масе отварају очи, да незадрживо докучују неке елементарне истине о позадини оне страшне реалности какву свакидашњи живот сурово намеће. Народ многе ствари слуги и осећа, чак с непогрешивим инстинктом, па тако уследује веома значајна подударност с оним што мислећи људи, с критичком снагом духа и знања, и не малим ризицима, покушавају да искажу у разним регионима свеукупне јавности. У овим бурним процесима, пак, буђење свести и савести као да открива неке перспективе и наде у бољу сутрашњицу, али изазива и паничан страх у окошталим и бирократизованим структурама које су навикле да лагодно уз узгредан посао владања користе и најразличитије привилегије. Зато се ушло у фазу одлучне битке снага које су за *status quo*, за трајно конзервисање постојећег стања и односа, чак маскирањем привидним променама, и снага које се залажу за *стварне промене*, за превазилажење неподношљиве кризе, за прекретничко реконструисање и унапређивање социјалистичке Југославије (1).

(1) Прошле и ове године појавило се низ књига и расправа, а нарочито фељтона и натписа у списима и новинама, с обилем релевантног материјала: нпр., Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југославија 1918—1988*, ИРО „Рад“, Београд, 1988; исти аутори, *Југословенски федерализам — Истине и стварност*, I—II, „Просвета“, Београд, 1987.

I

Ови и овакви бурни процеси, наравно, далеко су дубљи по својим поводима, историјски и временски дуготрајније утемељивани и припремани, неупоредиво далекосежнији по својим дејствима, но што је све оно што званичнички кругови повезују с „амандманским променама” Устава. Посреди је најдалекосежније *преиспитивање* неких доктринарних фама и догми, које су превише оптерећивале све оно што сачињава свест о социјализму, а поготово настојање да се пронађу некакви излази из *практичних странпутица* тзв. изградње социјализма. И то не само у нашој земљи, него уопште у свету, посебно оном који сачињава множина номинално „социјалистичких земаља”.

1. Иако су то процеси које је немогуће упрошћено сагледавати, разумевати и анализовати, сматрам да има много разлога за уопштену констатацију: социјализам уопште и такав поредак у нашој земљи носе у себи свој *иманентни дефект* у антиисторијском пренебрегавању цивилизацијско-културних достигнућа модерног доба, који се огледају у готово потпуном и, рекао бих, фаталном деградирању три ентитета који као стубови-носачи дају и једино могу дати чврстину успостављеном друштвено-политичком поретку: а) истински и садржајан *статус грађанина* сваком припаднику заједнице; б) друштвено и политички активног и делотворног *народа* као укупности грађана; в) аутентичне и утицајне *јавности* која омогућава циркулисање идеја, сазнања, истина, критичких увиђања, а нарочито у оне сфере које властодршци желе да очувају као свој „забран”, пун тајни, неприступачан обичним грађанима (2). У целокупном друштву, а нарочито у сфери политике, сва драматична збивања у осталим „социјалистичким земаљама”, па и у нашој земљи, некако се сустичу у тим кључним тачкама. Ти ентитети се морају реafirмисати, извући из сфера пуких декларација и идеолошких функција, учинити што реалнијим, делотворнијим и присутним у свакидашњем животу. Али, повлашћене властодржачке структуре су од почетка у „социјализму” осетиле значај и свим средствима онемогућавале стварну афирмацију поменути три ентитета, као најопасније чиниоце који су у стању да онемогућавају, подривају, ограничавају, контролишу свемоћне и неприкосновене властодржачке структуре. При томе, наравно, никако се не могу занемаривати најразличитији објективни и субјективни чиниоци који су до свега тога доводили, посебно у тешким околностима социјалних и политичких битака вођених од завршетка првог светског рата, односно од октобарске револуције до данас, укључујући ту и све оно што је ударало свој печат на егзистенцију „старе” и „нове” Југославије.

2. Иако су званичнички идеолози депенијама улагали све могуће напоре, а по свему судећи и данас и убудуће ће истрајавати у појачавању тих напора, да доказују како је, тобоже, цела историја „нове” Југославије безусловно и до крајности везана само за превратничка збивања, током рата и народноослободилачке борбе 1941. до 1945. године, дакле за изведену револуцију, сама историја и свакидашњи живот неуп-

(2) Вид. потпуније о томе: Стеван Врачар, *Домети предстојећих уставних промена у демократизацији југословенског друштва*, „Правни живот”, Београд, бр. 3/1988, стр. 373—384.

мољиво и сурово демантују такве наивне тврдње. Постоји, у најмању руку, непобитан „историјски континуитет” — а требало би наглашавати у формалном и државноправном смислу бар непорециве везе „старе” и „нове” Југославије.

У том правцу, на овом месту, ваља само подсетити на неке елементарне и општепознате чињенице. „Стара” Југославија је створена разбијањем Аустро-Угарске Монархије у оквиру које су, ваљда, чамиле Словенија и Хрватска, Босна и Херцеговина, бар утолико уколико у тој „К und К” монархији није било решено „национално питање”. У сваком случају, дотле и у тој монархији ти делови југословенских земаља нису имали ни националну слободу, а ни државно-правни израз своје самосталности. Без обзира одакле потичу, заиста изазивају ироничан подсмех „сентименталне успомене” на та стара и добра времена, која се ту и тамо данас (?) и овде могу чути са тих простора. Поред тога, што је само трагична историјска чињеница, југословенски припадници те Монархије су морали с оружјем у руци да ратују за ту и такву Монархију, да гину на руском, италијанском и српском ратишту. На другој страни, малена Србија и уз њу Црна Гора херојски су браниле своју слободу и на крају, победничким исходом рата биле на страни сила-победница које су докрајчиле историју империјализма Хабсбуршке Монархије, Немачке, Турске итд. Силе „Антанте” су поразиле „Централне силе” и такав исход првог светског рата је омогућио стварање „старе” Југославије 1918. године. Тиме је заиста прекројена целокупна карта Европе. Али, у таквом исходу најкрупније последице је имало извођење октобарске револуције у Русији 1917, када су бољшевици дошли на власт и тако историјски и формално отворили „еру социјализма” у модерно доба.

Карактеристично је да је стварање „старе” Југославије обележено успостављањем монархије Карађорђевића, из победничке Србије, као унитаристички уређене државе тзв. „троименог народа”, Југословена, у чијем облику су једнако фигурирали Срби, Хрвати и Словенци — уосталом неколико година та монархија се звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Од почетка су се, наравно, јавили и компромиси и трвења *владајућих буржоаских кругова сва три народа*, јер су се борили за своју моћ, власт и утицај — а народ, односна „сва три племена” — био је подједнако угњетаван, експлоатисан, незадовољан, с осећањем да није решено „национално питање”, али ни „социјално питање” (данашњим речником говорећи — „класно питање”). Помно се пазило да у државној власти свуда пропорционално буду заступљени владајући кругови сва три народа, од доле до горе, наравно колико, где и докле је то било неизбежно, могућно, изводљиво у околностима непрекидног политичког ривалства и осталих трвења. Но, битно је да су се сви осећали некако „прикраћени”: српска буржоазија пре свега улогом победника у рату, а још више „уложеном и жртвованом независношћу Србије”, а хрватска и словеначка буржоазија, и поред свих уступака и стварно заузетих позиција, осећала се хендикепираном, не само због тога што се донедавно налазила на страни побеђене силе. Та Монархија је озлогашена као „хегемонистичка”, јер је натурена и долазила као владарска кућа српског народа. А пошто је српски народ био не само победнички него и најбројнији, а затим раштркан свуда (осим у Словенији), испало је да се та теза о „хегемонизму” може прилепити *целокупном српском народу*. Национа-

листички кругови, уосталом сасвим природно израсли и присутни, у Хрватској и Словенији су водили жестоку кампању против тако уређене државе. С много разлога, уосталом. Али, са не мање разлога то су чинили, и могли су да чине, не само српски националистички кругови буржоазије, него и самог народа. Имао је и српски народ можда и више разлога да буде дубоко незадовољан створеном државом.

Није требало много времена да се истакну разне фаме, међу којима и она да је „стара“ Југославија — „версајска творевина“, то јест плод нагодби победничких сила, а не нека државна заједница која одговара историјским стремљењима „троименог народа“. И поред тога што је у историји и за време самог рата био снажан и препознатљив пројугословенски покрет у утицајним круговима сва три народа. И заиста, када се има у виду чињеница да се на такав начин први пут у историји нашао сав југословенски живаљ, па и низ националних мањина, у границама једне државе, макар то била и Југославија, а уз то унитаристичка, онда се није ништа више и боље могло очекивати од квалификације да је то опет „тамница народа“ и поред настојања да се обезбеди максимум парламентаризма, партијског ривалства, организовања нове државе по обрасцу буржоаских демократских држава, итд. А у екстремној и, разумљиво, пристрасној оцени, Срби су постали само освајачи, поробљивачи, до-носиоци примитивизма, жандарског властовања, и свих других зала. Чак и оних које су пустош рата, социјална беда маса, заосталост, тежња да се направи неки узлет и уђе у развијенији свет, итд. — неминовно уградили у живот те државне заједнице. Зато, ако је ништа неоспорно, онда је то чињеница да таква заједница није била „по мери“ историјског стања и потреба не само Хрвата и Словенаца већ исто толико — ако не и више — самих Срба, наравно као народа, њихових буржоазија, али и самих маса.

Али, уз све то у констелацији југословенских унутрашњих трвења се појавио један изузетно значајан чинилац, наиме *Комунистичка партија*, особито својим припадништвом Коминтерни као међународној моћној организацији која је и словом и делом отворено распиривала „светску револуцију“, интензивно развијала све облике утицаја у међународном радничком покрету, не бирајући средства и користећи све околности које су јој ишле на руку у свакој земљи. Међутим, најфаталнија је била околност што је само десетак година после Октобра та моћна организација почела интензивно да се стаљинизује, да би са коначним устоличењем Стаљина почетком тридесетих година постала обично, али страховито оруђе стаљинистичких претензија на безусловну контролу и доминацију у свету комунистичких партија, па и у радничком покрету уопште. Што се тиче Југославије — Коминтерна и стаљинизам су моћно и безусловно уздигли гесло „версајске творевине“ и апсолутни захтев за рушењем те државе. Утолико је таква оријентација ускоро постала и блиска и потпуно идентична с најреакционарнијим национал-шовинистичким рушитељима Југославије. При томе, не треба заборавити да је највећа цена унапред „обезбеђена“ не само српској буржоазији, него целом српском народу, када се буду „плаћали рачуни“ као сурови политички обрачуни. Комунисти Србије и чак прогресивно оријентисани људи су били највише на удару и постали предодређени за жртве пакле-

них планова. Штавише, они су постали хендикепирани због свог припадништва „хегемонистичкој нацији“ и у свим потоњим збивањима за то плаћали страховиту цену, и то не само животима већ и на све могуће друге начине. И поред тога што су у поратним годинама комунисти успели чак да у самом Београду у општинској власти освоје бројчано значајна места, што су комунисти широм Србије, а нарочито Црне Горе, били моћно организовани и утицајни (довољно је поменути само Београдски универзитет), што су најкрупније личности (попут др Симе Марковића, Филипа Филиповића, браће Вујовић и др.) потицале из редова Срба — све је то било под печатом „српског хегемонизма“ кога су перфидно смислили утицајни коминтерновци и њихови експоненти. Зато су и страдали у стаљинистичким погромима, па и касније на разним поприштима политичких битака.

3. Све се то на свој начин показало и током народноослободилачке борбе, у току рата и извођења револуције. Није случајност што је управо Београд постао оно место у коме је вођство КПЈ одмах после слома нашло уточиште и баш ту већ почетком јула 1941. издало проглас на устанак, што су оружане акције уследиле на београдским улицама и широм Србије, односно Шумадије. Зар је безначајна чињеница да је већ у новембру створена Ужичка република, као симбол не само подвига комуниста већ и слободарских узлета српског народа усред хитлеровске европске тврђаве? Истине ради, у то време, негде раније а негде нешто касније, уследио је оружани отпор против окупатора широм Југославије. А у свему је битна чињеница да је та борба имала *југословенски карактер*, јер су се борили не само комунисти већ и остали противокупаторски оријентисани људи, нарочито у крајевима где су сарадници окупатора и издајници свог народа (пре свега усташе, четници, рупниковци и сл.) вршили масовне злочине против сопственог народа. Историјска је истина, у тим склоповима, да су баш усташе извршиле најстрашнији геноцид над српским народом у Хрватској (побијено је на најзверскији начин око 700.000 људи само у злогласном логору Јасеновац!) У тој ужасавајућој калварији другог светског рата на тлу Југославије самом логиком развоја комунисти су преоријентисали своју стратегију на *стварање нове Југославије*. Не само неком паролем „Братство — јединство“ већ истинским и судбинским повезивањем свих делова Југославије, свих нација, свих делова народноослободилачког покрета, у један фронт, у борбу за нову Југославију. Као симболичан показатељ и домета и циљева такве ослободилачке борбе уследило је и Друго заседање АВНОЈ-а 29. новембра 1943, када су донети политичко-правни документи који имају карактер првих конститутивних аката те нове Југославије.

II

Све у свему, сразмерно кратко раздобље између два светска рата, у ком је опстајала „стара“ Југославија, са свим својим историјским дометима, али још више промашајима, постало је нека врста претходног, првог и непотпуног историјског искуства и провере могућности успостављања и опстајања југословенске заједнице. Била би заиста знак крајње површности мишљења и уверења, склона екстремним закључ-

цима. Наиме, исто онако као што је неосновано некакво идилично-романтично проглашавање настанка Југославије једном за свагда искрслим разрешењем историјске несреће раздвојености и разбијености Јужних Словена, односно Југо-словена; исто тако је депласирано потпуно порицање сваког историјског значаја тога чина. Историјско промишљање мора бити утемељено на настојањима да се узму у обзир све главне претпоставке и околности које су одиграле крупну улогу у тим сложеним процесима, па били они позитивни или негативни. У сваком случају, сви покушаји било актуелног или ретроспективног упрошћавања ствари, једностраног и црно-белог посматрања судбине Југославије и, нарочито, њених делова — представљају облике недостатка не само историјске свести већ и оне обичне памети. Историјско стварање и опстајање Југославије нису плод неке *субјективне воље*, а још мање нечије произвољности. То је реална чињеница која има своје дубоко *историјско утемељење*. Зато је „на рубу памети“ свако лицитирање око тога „шта би било — да је никад и није било“.

4. Узимајући у обзир све околности, како оне позитивне, тако и оне негативне у настанку и обликовању „старе“ Југославије, несумњиво је да је баш на тој и таквој историјској подлози израсла и *историјска смисленост Југославије*. Чак и ако су преовладавала оптерећења лошим искуствима првог обликовања те политичке заједнице, никако се не може пренебрегнути *одлучујући значај* историјске чињенице самог њеног успостављања и дводеценијског опстајања. Само се на тај начин може објаснити чињеница да је и поред притиска антијугословенске свести и не тако безначајних реалних снага, како оних унутрашњих тако и оних спољашњих, међу којима су се здружиле суседске или друге раније непријатељске државе, а касније оптерећене и мањим или већим непријатељством — са стаљинистичко-коминтерновским рушитељима Југославије. Било је јасно да мали народи на овом делу Балкана могу опстајати или у самосталним сопственим и независним државицама, али изложени сталној опасности од ненаклоњених суседа или осталих држава које су увек имале неке аспирације, тежњу за покоравањем, подвргавањем и владањем у овим просторима, било директно или индиректно успостављањем неког „покровитељства“. Историјску проверу те варијанте искусила је и Краљевина Србија и Кнежевина-краљевина Црна Гора. Оне су своју независност плаћале непрекидном угроженошћу и ратовањем за слободу. Остали делови Југославије су били под туђинском влашћу вековима и вековима, а како се показало стварање „независних држава“ под покровитељством окупатора, сувише добро је знано.

У ствари, ужасна искуства окупације наше земље током другог светског рата, од стране Немачке и Италије, али и највећег броја суседних држава, затим избијање братоубилачких обрачуна на југословенским просторима, и нарочито истинска југословенска садржина народне револуције под вођством КПЈ, итд. — наметнули су гесло „Братство — јединство“, али не као празну паролу већ као став који има стварно историјско утемељење и покриће. Било је исувише јасно да је не само Југославија већ и сваки њен део, сваки народ, доведен у „граничну ситуацију егзистенцијалне угрожености“ (како би то рекли егзистенцијалистички мислиоци), која неумитно намеће једину и спасоносну алтер-

нативу. А она се сводила управо на *ревитализовање Југославије и југословенства*, али и на новој основи, новим садржајима и новим облицима. Управо због тога је и изведена специфична револуција у којој су све противокупаторске снаге, широм окупиране Југославије, водиле заједничку и јединствену борбу за опште и сопствено ослобођење, за стварање заједничке државе као гаранта опстанка и неке перспективе. У том погледу заиста су стварани и цементирани југословенско обједињавање и јединство, како међу нацијама, па и најпрогресивнијим деловима националних мањина, тако и између политичког вођства и народних маса. Према томе, ако је настанак оне „старе“ Југославије имао у себи неке елементе вештачкога, у стварању темеља „нове“ Југославије, заиста у ватри народноослободилачке борбе и револуције, доминантна је била *историјска алтернатива*, али у виду *једне опције* која је имала спасоносан смисао. Само тиме се може објаснити онај успешан ток ослободилачке и револуционарне борбе, па и све оно што је то пратило, онај револуционарни патос, оно политичко опредељење, чак и онај донекле наивно-романтичарски полет и приврженост истакнутим идеалима, па све до оне харизматизације политичког вођства револуције. Зато није било тешко чак и у политичким документима нагласити борбом потврђено опредељење југословенских нација, па и осталих, да живе здружени и сједињени у „новој“ Југославији. Заиста су и њени темељи и њени битни ослоњци били и нови и стварни и делотворни. Уз указивање на нерешеност „националног питања“ у ранијој држави, наглашавано је да је управо успешно и право решење тог питања — једно од главних достигнућа револуције. Не само у политичкој пропаганди, него и у реалности гесло „Братство — јединство“ давало је основни тон и печат политичком обликовању нове заједнице.

У таквој историјској ситуацији је израстало и учвршћивало се *партизанско југословенство* (3). У ствари, све особености народноослободилачке борбе и револуције су битно предодредиле карактер тог југословенства, па су у њ уткани они најзначајнији, најдалекосежнији, па и најплеменитији идеали, а што је још важније, у практичном политичком делању, у стратешким опредељењима и тактичким подухватима оно је у *основи потврђивано* примереношћу идеолошких ставова и практичних остварења. Утолико више што су били потиснути са „јавне сцене“ они национал-шовинистички облици антијугословенства, па и концепти и пракса стаљинистичко-коминтерновских „образаца“. Пре свега захваљујући томе, могли су се и афирмисати нова власт, њено вођство, облици специфичног извођења револуције, стварање предуслова за каснију социјалистичку „изградњу“. У свему томе се налазе и претпоставке *историјске осмишљености Југославије* као најзначајније тековине народноослободилачког рата и револуције. Та осмишљеност је изражена како у идеолошко-доктринарним ставовима, тако и у политичким опредељењима и делањима. Оно је постало једна од најзначајнијих компонената оног *социјалног хабитуса* у коме је успостављано и развијано све оно што сачињава и битне одреднице „нове“ Југославије. Тако је и *ново југословенство* изборило и показало свој сасвим нови историјски смисао.

(3) О томе је изврсно писао проф. др Љубомир Тадић, *Коминтерна и национално питање Југославије*, „Књижевне новине“, бр. 760, 15. септембар 1988.

5. Зато је сасвим разумљиво што су тековине револуције, па и они први конститутивни политичко-правни акти са Другог заседања АВНОЈ-а новембра 1943. године постали они главни оквири и оне одреднице државно-правног устројства и развоја одговарајућих институција у поратним годинама. То је на свој начин изражено пре свега у Уставу 1946. године којим је утемељена *нова Федеративна Југославија*, чак као својеврсни образац нове „народне демократије“ као облика прелаза ка вишем облику „социјалистичке демократије“, који се признавао као нешто већ остварено и непорециво у СССР-у, и поред свега што је стаљинистичка епоха у тој земљи показала, почев од ужасних погрома, па до херојске борбе против хитлеровског фашизма, па и одређених достигнућа на појединим пољима „изградње“ новог поретка, именованог социјалистичким. Тај Устав је послужио као основа стварања првих економских и политичких, па и идејних, темеља „југословенског социјализма“, ипак особеног онолико колико је била особена и изведена револуција и колико су главни услови наше земље били специфични.

И управо тај и такав „југословенски социјализам“, по својим суштинским опредељењима не-националистички, то јест замишљен и стваран у оквирима целе Југославије и за целу Југославију, а не по мери појединих њених делова којима су се могла придавати одговарајућа национална обележја, — постао је највећа и најснажнија потврда и гаранција садржинских и формалних карактеристика новог и *смисленог југословенства*. Обнова ратом разрушене земље, први велики подухвати у стварању привредне инфраструктуре, национализација, општа економска политика итд. били су усмерени на стварање темеља што јединственијег југословенског друштва и заједнице. То је било само израз и последица примарног политичког обједињавања, извршеног у политичком систему. Политичко вођство земље је остављало утисак снажног јединства, што је организационо само проистицало из снажне и монолитне КПЈ која је постала одлучујућа политичка снага социјалистичких преображаја. Народне масе целе земље су имале пуно поверење у вођство и баш захваљујући очигледно *преовлађујућим југословенским мерилима*, што практично и идејно, у ствари, значи придавање примата општејугословенским интересима. Веома снажан полет омогућио је сразмерно брзо отклањање ратне пустоши, али и перспективу изградње првих елемената социјализма. Без обзира на то што је у конципирању и пракси тог социјализма било истовременог „угледања“ на совјетски „социјализам“ и давања оригиналних црта у готово свим друштвеним сферама — несумњиво је да је у том периоду првог полета било и претераног оптимизма и наивних убеђења у могућности олаке и брзе „социјалистичке изградње“. И ко зна како би све то текло да није дошло до одсудне прекретнице.

Њу је изазвао Стаљинов напад на југословенско руководство, односно СКП (б) на КПЈ, па самим тим и СССР-а на ФНРЈ у лето 1948. године. Тај сурови напад, обележен и као *напад Информбироа* (који је створен као нека врста наставка раније, у рату распуштене Коминтерне) ставио је све на сурова искушења, па и судбину створене нове Југославије. Уз све жртве и тешке године које су уследиле, мора се констатирати да је баш то одиграло *допунску и несагледиво велику улогу у хо-могенизацији Југославије* као политичке заједнице и државе. Њено фе-

деративно уређење које је декларисано већ одлукама АВНОЈ-а 1943. године, а учвршћено и уставно-правно регулисано Уставом 1946. године, нимало није сметало, већ, напротив, допринело јединствености Југославије у тим најтежим искушењима. Неко би могао и у вези с тим да потегне тезу о „граничној ситуацији егзистенцијалне угрожености“, али је и сувише очигледан факт да се чврстина политичке заједнице *проверавала и потврђивала* у време насталих највећих спољних опасности. Не треба заборавити да се „стара“ Југославија буквално распала у тренутку налета страховите силе агресора, и то не само због сразмерне немоћи пред спољним непријатељима, већ и због унутрашњих сукоба који су се у том часу претворили у основни чинилац распада и комадања раније државе, на одговарајући број окупационих „зона“ у којима су створени колаборационистички и издајнички режими. У сваком случају, није неоснована тврдња да је баш напад Информбироа огромно потенцирао ратом стваране основе целовите, али и федеративно уређене Југославије.

У таквим околностима фундаментални значај је имало и одлучно прекидање са везама и механичким утледањем на „прву земљу социјализма“. Направљен је заокрет и трагање за *сопственим моделом социјализма*. То је учињено лансирањем идеје *самоуправљања*, најпре и у рудиментарном облику чувеним Законом о *управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима* 1950. године. Уведено најпре као радничко самоуправљање, оно је нешто касније проширено и на друштвене службе. То је веома унапредило демократске форме управљања предузећима, иако је од почетка усмеравано првенствено на сферу расподеле, а мање на свестрано унапређивање привреде. Без обзира на степен оригиналности, с разлогом и донекле преувеличавано, несумњиво је да је баш тиме *легитимисана оригиналност* „југословенског модела социјализма“. То је само појачавано даљим развојем и у политичкој сфери, сталним развијањем децентрализације, реструктурисањем система власти, организације државне управе итд. — што је све значајно обележило доношење *Уставног закона* 1953. године. Земља је снажно и у сваком погледу кренула напред, па су успеси и очигледни резултати допринели учвршћењу свести у радним масама и народу да је Југославија баш као таква почела да се *самопотврђује* у условима мирне „социјалистичке изградње“. То је огромно појачало *углед земље у свету*.

Развитак у истом правцу је настављен и интензивиран свестраним успесима и успоном, нарочито на подручју привреде. Политички успон је обележен доношењем значајног Програма СКЈ 1958. године у коме су истакнуте основне идејне поставке развоја земље, а посебно СКЈ, па и целог политичког система. Наглашавање самоуправљања, хуманизма и демократије, развијање складних односа у оквирима федерализма, међународна сарадња итд. изазвали су значајну пажњу у свету. Као политичко-идејни акт овај Програм је остављао утисак утврђивања трајне политичке стратегије у Југославији. У вези с тим је донет и *нови Устав* 1963. године, који представља — по оцени многих научника којим се и сам прикључујем — врхунски домет у развоју југословенске уставности. То је наш најбољи Устав у политичком, садржинском и техничком смислу. Земља је управо у то време бележила најбоље резултате у привреди, на политичком пољу и у међународним односима. На жалост,

јавност и спољни посматрачи, нарочито наши научници, нису ни сањали да је то *највиши домет Југославије, југословенства и југословенског „модела социјализма“*. На необјашњив начин вођство земље је управо тада, изгледа, ушло у велике комбинације с великим и даљим променама и реформама. Све је то покривено идеолошком и доктринарном реториком, с позивањем на Програм СКЈ, потребу даљег развоја самоуправљања, на даљи напредак у привреди итд. Међутим, недуго затим планирана привредна реформа је само покриће планирања других и друкчијих реформи. Изгледа да је ускоро одустајање од планиране привредне реформе само показало да се нешто крупно дешава у размештају политичких снага и стварању нове и дотле непознате *констелације политичких снага*. Под изговором императива да се отклоне велике деформације у служби унутрашњих послова — што, наравно, као појава није било ништа ни непознато ни ново — уклоњен је други или трећи по моћи функционер на челу државе, Александар Ранковић, који је био из Србије. Кампањом је уследио талас рашчишћавања с „ранковићевштином“, што је највише погодило кадрове управо у Србији. Узгред, ако је било неправилности у раду те службе, онда су оне понајвише погађале баш Србе и Србију. По свему судећи, тако је стваран терен за једну друкчију оријентацију.

По моме мишљењу, југословенско вођство је имало реалне шансе да заиста допринесе новом конципирању и практичном остваривању „новог социјализма“ и то заиста „југословенских боја“ да се крајем педесетих година одлучно кренуло на стварање *социјализма с људским лицом*, односно хуманистичког и демократског који би представљао не само доктринарно него на делу негацију компромитованог стаљинистичког и догматског „социјализма“. То руководство, изгледа, није било за то спремно или није било дорасло таквом историјском задатку. Оно је сматрало да су идеолошко форсирање самоуправљања и стална потреба за некаквим реформама и институционалним реконструкцијама онај пут који осигурава ход утабаним стазама и сигурно задржавање власти као монопола одређеног вођства, у Федерацији и републикама, па и осталим територијалним јединицама. Таква оријентација је само наговестила постепени успон *националистичких снага*, без обзира што је то маскирано разним идејно-институционалним облицима. Све је то ишло напоредо с уочљивим опадањем привредног успона, стварањем разних деформација на политичком, социјалном, културном и идејном пољу. Постало је јасно да се кренуло низбрдицом на свим пољима. По моме мишљењу, то је био период утемељења *националистичке деструкције Југославије*. Радило се о чудној и несхватљивој *самодеструкцији* управо зато што је исто вођство одлично знало шта то може за собом повући у условима Југославије, у којој су баш међунационална трвења најопаснија појава која може да поништи тешко извојеване тековине. Крајем шездесетих година већ су очигледни знаци дубље кризе, а управо у то време услеђују два важна збивања. Прво, чувене *демонстрације и манифестације* пре свега на Београдском универзитету, током прве седмице јуна, па зато обележене као *Јун 1968. године*, и слични догађаји који су избили и у другим универзитетским центрима. Друго, мање обзнањивана појава демонстрација на Косову, за које се тек касније дознало да су имале карактер „контрареволуционарних збивања“. Што се тиче самог београдског Јуна 1968.

године, сва јавност и нарочито сви политички форуми од најнижих у Београду до оних на врху, који су — узгред речено — свакодневно и даноноћно пратили и контролисали шта се дешава — а то је имало *апсолутно социјалистички карактер*, с захтевима да се отклоне деформације, да се даље унапређује наш социјализам, да се настави учвршћивањем братства и јединства и напретка Југославије. Уосталом, са самог врха је дата потпуно *позитивна квалификација* тих збивања. По моме личном суду, то збивање у Београду спада у *најсветлије тренутке нашег послератног политичког развоја*, јер су младе генерације и наставници Београдског универзитета јасно и гласно пледирали за изворност и чистоту „југословенског социјализма”. На жалост, све је то ускоро, из мало разумљивих разлога, кроз циглих месец дана, друкчије политички квалификовано, а што је најгоре — стављено под специфичан „ембарго” утолико што се потом и готово две деценије о свему ћутало, као да је то све требало препустити забораву. Истовремено, међутим, посебно у Хрватској су отворено наступале националистичке снаге, с познатим из прошлости идеолошким предзнацима и политичким претензијама. На невољу, баш те снаге су задобијале све више простора, па не чуди све оно што се касније десило. Свакако у тим збивањима представљају крупне белеге баш узастопне и делимичне уставне промене у виду тзв. амандмана крајем 1968. и нарочито оне 1971. године. То је представљало коначан и отворен заокрет у *свестраном истицању примата националног*, па су одговарајуће промене и реконструкције најпре погађале федеративну структуру Југославије. С геслом о неопходности „демонтаже Федерације”, отклањања сваког централизма итд. у ствари је стваран терен за тзв. *националне државе* тако што су постојеће републике, односно федералне јединице, далекусежно обликоване пре свега на националној основи, што је, наравно, морало имати најдаљекосежније последице. Стваран је простор за успостављање тзв. *националних економија*, а о сфери политике и културе лако је закључити у ком правцу су се ствари почеле снагом неумитности окретати. При томе, свакако је и најчудноватије да се све то *дешавало и у две покрајине* које је једино СР Србија имала у свом саставу. Исти процеси, с истим усмерењима, с истим последицама су се одвијали у САП Косову и у САП Војводини.

Научним радницима и правним стручњацима, а вероватно и многим људима у политици, све је већ тада пружало јасну слику о крупном и, можда, *судбоносном заокрету* у животу „нове” Југославије. У њене темеље су упорно уграђивани *националистички елементи* као, тобожње, једино могуће и исправно унапређивање југословенске заједнице. По свему судећи, у том периоду је створена *нова политичка констелација* у којој су бирократизовани врхови, по свом бићу и облику *нациократски*, почели да обезбеђују своја неприкосновена упоришта на нов и дотле незамислив начин. С реториком обезбеђења националне равноправности, самосталности, суверености, чак самоуправљања текао је *процес разбијања југословенске политичке заједнице*. Готово је невероватно да је под прећутним толерисањем текла интензивна кампања против свега што је имало или могло имати предзнак „*југословенског*”. Штавише, сваки облик бар упозорења на ризике такве оријентације је сузбијан таласима кампање против тога као начина одбране некаквог фамозног „унита-

ризма", „централизма" и „хегемонизма". Наравно, и без икаквог помињања јасно је било као на длану да се имају у виду Србија и српски народ, као одвајкада проказани и „опасни" чинилац који својим присуством у Југославији има готово „предодређену" улогу да се наметне свим осталим федералним јединицама и народима као неко ко опасно угрожава равноправност и самосталност свих осталих. При томе, одлучујућу улогу су одиграла два збивања: политичка ликвидација веома размаханог и опасног тзв. „маспока" у *Хрватској*, који је својим захтевима и акцијама отворено истицао национал-шовинистичку платформу. Врх политичких снага земље је пресекао тај мутан талас. Али, ваљда ради „равнотеже", истовремено је у Србији уследила дотле невиђена по размерама и последицама „чистка" нечега што је обележавано као некакав „либерализам" (4). А, у ствари, тако је одстрањено по кратком поступку неколико хиљада људи из Партије, са важних политичких места, пошто је одбачен политички врх СР Србије. Било је, чак, фарсично да су при томе скинути с положаја многи познати политичари, који су све друго могли бити само не неки „демократи", већ пре присталице тзв. чврсте руке, пре свега у својој средини. То је све представљало само пролог у политичкој игри чији је резултат било и доношење *потпуно новог Устава 1974. године*. Његово доношење је представљало само *засрени чин* у својеврсној *националистичкој деструкцији Југославије*. Значај и последице, пак, свега тога изузетно су појачавале многе околности које су само додатно доприносиле да се један политичко-правни документ какав је сваки устав, па и овај, показује само као својеврсни белег у развоју дате политичке заједнице. У овом случају, наравно, пре свега саме Југославије, али и свих њених делова.

III

Не само због таквог претходног развоја југословенског друштва и одговарајуће му политичке заједнице, него и због свега што је потом уследило — намеће се сам по себи пресудан значај доношења баш овог Устава. Он као да означава *крај* једног југословенства (макар и са предзнаком „партизанског" у вишесмислености тог израза) и *почетак* једног „новаторског" југословенства, које се непрекидно налази на амплитуди од готово озваниченог потпуног негирања, па до неизбежног признавања историјске нужности његовог постојања. При томе, то „југословенство" се тицало пре свега присуства и функционисања *саме Југославије* и као политичке заједнице и као државе. Самим тим, пак, избија у први план и питање шта уопште Устав значи и шта представља.

6. Није лако дефинисати устав, па самим тим једнозначно утврдити шта сачињава Устав Југославије. Иако се у јавности и лаичким круговима уврежио став да је устав онај основни закон земље, схваћен само као нарочит правни акт, с научног становишта устав је нешто много

(4) О размерама те „чистке" су се појавили подаци тек прошле и ове године: одстрањено је двадесетак професора с Универзитета, око 150 најистакнутијих новинара из свих великих гласила, око 4000 (!) директора предузећа, неколико хиљада функционера од општина до федерације. Тиме је, у ствари, извршено право „кадровско осакћавање" СР Србије.

сложеније. По мом мишљењу, ваља разликовати три основне димензије или сегмента устава: а) оно што сачињава сам основни политичко-правни акт једне земље, односно оно што је само својеврсни *документарни израз устава*, обично писан у модерно доба; то је једна симболичка, логичко-језичка творевина која има одговарајућу садржину; б) оно што се налази, тако рећи, у доњем и скривенијем слоју јесте „*природни устав*“ као израз и потврда неких 'битних принципа и односа у датој заједници; в) *уставни фактицитет* који непосредно показује постојећу друштвено-политичку констелацију или однос снага које постоје и које лејствују на јавној сцени, али ништа мање и иза ње. Или, друкчије речено, једно је оно што се декларише и нормативно истиче у уставном документу или више докумената, јер се то налази у идејној сфери, па може предочавати и обичну идеологију, чак мноштво фикција, па то може бити далеко од стварног стања и живота. Друго је, пак, оно што се налази у стварности, датом стању и односима дате земље. Зато би се могло рећи, такође, да постоји *идеалитетни устав* у сфери идеје, свету идејних пројекција и свести, али постоји и *реалитетни устав* у сварном животу дате заједнице. То никад није савршено усклађено и примерено међусобно, а најчешће ту постоји очигледан и чак драстичан несклад (5).

Што се тиче југословенског Устава, ствар се још компликује тиме што уређење наше земље као прокламовано федеративно доводи до својеврсне *плурализације уставности*, јер поред Устава Федерације, постоје и шест устава република и још два устава аутономних покрајина. Све то заједно сачињава оно што бих назвао *уставном структуром Југославије*. Зато, када се покушава анализовати и схватити уставно стање, а особито мноштво изузетно сложених проблема поводом тога — неминовно је и пажљиво разликовање тих ствари, али и разумевање њихових веза и међузависности.

Такође, и нарочито на овом месту ваља поново нагласити да се целокупна уставна структура Југославије, па и сваки њен део, морају процењивати са становишта да ли и колико и како афирмишу, односно постављају, *основне претпоставке* доиста модерне и уз то социјалистичке уставности, а то су: а) неоспорно обезбеђен статус грађанина свих Југословена, на прави начин и једнако; б) политички заиста активан народ с могућношћу делања на јавној сцени и с делотворном контролом над државом; в) доиста аутентична јавност, а не она под неприкосновеном контролом властодржачких структура. Уопштено говорећи, све су то крајње слабе тачке југословенске уставности. Упркос изванредно развијене фразеологије, па и нападне идеолошке реторике и у уставним документима, а још више у званичној јавности — све су то још увек моменти далеко испод историјских потреба, па и стварних могућности у нашим условима.

7. Уставна структура Југославије, уведена и донекле разоткривена 1974. године била је — као што то научници и стручњаци добро знају, а донекле и шира јавност — првобитно предмет крајње неодмерених и апологетских хвалоспева. Ишло се дотле у тврдњама да је све то, малтене, ново откриће и нови хоризонт не само наше већ и светске уставности.

(5) Вид. о томе потпуније: Стеван Врачар, *Демократизам уставних промена*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 3/1988, стр. 224—237.

Стање је било такво да је више од једне деценије морао изостати било какав критички поглед на ту творевину. Чак и све оно што је вапијуће изискивало бар мало објективности и критичког просуђивања — морало је остајати по страни. Отуда, с великим закашњењем долазе сви трезвенији увиди, нарочито у последње време.

Тај Устав, могло би се рећи *Брионски Устав* (због места где је припреман, начина на који су вођене расправе далеко од очију јавности, снага и метода који су очигледно имали највећу улогу, а нарочито сам дух тога Устава) — представља заиста чудну творевину. Са сваког становишта, а нарочито оног које се непосредно тиче саме Југославије и југословенске државности. Остављајући по страни оно што напросто бode очи, наиме обимност самог текста, једна крајње лоша техничко-правна изведба, оптерећеност свим и свачим, могло би се рећи да је све оно што представља „новине“ у том Уставу — у основи само скуп крајње лоших решења. Уместо неког унапређења наше уставности учињен је огроман корак уназад, односно уместо стварања основа за неки друштвено-политички напредак земље, створени су политичко-правни основи и оквири за суновратно кретање земље у свим основним правцима. Управо због свега тога последњих година, притиснути страховитом кризом која буквално разара основе нашег друштва, аналитичари су принуђени, с мање или више нагласака, да констатују да је и *Устав један од битних генератора друштвене кризе*. По свему судећи, дубински аналитички и научни захвати тек могу разоткрити праве последице и карактер тог Устава.

8. Основне карактеристике тог Устава су истовремено његове *основне слабости*. Оне се налазе како у самим његовим основним начелима, тако и у појединим деловима и одредбама. А када се повежу документарни израз и оно што се налази у реалности, онда неумитно искрсавају питања о, благо говорећи, чудноватостима које стоје „с ону страну“ обичне разборитости, а камоли иоле озбиљне научне мисли.

Тај Устав је *флагрантно одступио* од основних принципа још увек важећег Програма СКЈ. То се мора истаћи пошто водеће политичке снаге, по природи ствари, морају своју доктринарну и практичну стратегију примерено и усклађено симболизовати и оживотворивати у оба таква најкрупнија документа, најважнија и с најдалекосежнијим дејством. Основне поставке тих докумената међусобно се искључују или потиру, чак као програмско-нормативне конструкције.

Ако је *систем самоуправљања*, како у свом доктринарном изразу, тако и у свом остваривању, оно најважније и карактеристично за „југословенски социјализам“, онда се лако запажа да је баш то преоптерећено фразеологијом, идеологијом, потпуно нереалним прокламацијама, идеалима који мало имају везе са стварношћу, а истовремено је прекомерно институционализован, формализован, схематизован до те мере да се вештачки исти облици намећу потпуно различитим ситуацијама. Уместо да се омогући ширина, разноврсност и спонтаност друштвеног живота, процеса и односа свему томе намећу најкруће стеге. Чак ни у микројединицама нема животворности, а принципи самоуправљања не захтевају чак ни она подручја власти која у иоле демократском поретку јесу и морају да буду демократизована. Систем је крајње неефикасан, непро-

дуктиван, толико искомпликован да односи огромно енергије и времена чак и доношење најобичнијих одлука, при чему се све најважније одлуке фактички, па чак и формално, доносе изван система самоуправљања. Ништа се није научило из деценија искустава, па постоје озбиљни ризици да се цео систем компромитује на својеврстан начин (6).

Већ тзв. амандманима из 1971. године, а поготово Уставом, направљен је *најдубљи заокрет* у државном уређењу Југославије. Иако је номинално федерација, у стварности је много више *конфедерација*. Федеративна фразеологија и тобожња таква институционализација само прекрива и буквално скрива конфедералистичку структуру. У ствари, направљена је једна непојмљива *смеша* федеративних и конфедеративних елемената и институција. И поред званичних и идеолошких доказивања да је то „федерација новог типа“, на жалост, све је у супротности са свим досадашњим светским искуствима и научним налазима. Створен је некакав *хибрид* који сам себи онемогућава нормално функционисање. Републике као федералне јединице су потенцирано добиле својства државности, а у пракси се настоји да се што више осамостале, да задобију сувереност, да се државотворно заокруже и изолују, као да се настоји да се побије оно старо и неумољиво правило и искуство да нема и не може бити „држава у држави“. Та конфедералистичка структура је ослоњена, подупрта тзв. *делегатским системом* који је својим посредничким карактером само уназадио изглед и стварни демократизам избора. Републикама су препуштене неке од битних државних функција (безбедност, међународне везе, судство, народна одбрана и сл.), додуже уз истовремено задржавање дела тих функција и у Федерацији. Основни мотив и принцип „конфедерализације“ је *национални принцип* као врхунски постулат којим се елиминишу сви остали, па и онај који се обележава као „класни“, а о „народном“ (у стварно демократском значењу!) и да се не говори. При томе, све што се налази у Федерацији, њени органи, функције, функционери итд. сматрају се само представницима и тумачима посебних интереса републике. Све најважније одлуке и закони морају се доносити договорно, уз пристанак свих чланица. Али, оно што заиста запрепашћује, јесте конструкција по којој су и две покрајине, САП Косово и САП Војводина, *иако номинално „аутономије“ de facto готово у потпуности изједначене с републикама* и тако прокламативно уздигнуте у ранг *федералних јединица*. То је „утврђено“ и „гарантовано“ низом уставних одредаба, али то што је добило формално-правно покриће има несагледиве последице. Јер, те јединице су смештене у СР Србији која и сама има номинално статус републике! Све је то повукло за собом и стварање паралелних „правних система“, па их сада има у оквиру СФРЈ укупно девет! Изгледа да се хтело доказати да се решавање „националног питања“ може постићи само *конфедерализацијом*, а никако и у облику *федерализма*. То је, по моме мишљењу, највећи историјски, политички, правни и сваки други апсурд постојећег Устава.

Сходно тој конфедерализацији обликован је и зборни орган који има статус и овлашћења поглавара државе — Председништво СФРЈ. У

(6) Можда то најбоље илуструју чак и званични захтеви да се укине Закон о удруженом раду, тај „мали Устав“ — о коме су иначе вођене велике расправе у циљу „поправки“ на почетку ове године!

њему се налазе представници република и двеју покрајина, које оне делегирају. Давањем једногодишњег мандата члановима тог тела да врше функцију Председника тог тела, врши се својеврсна утврђена „ротација“. Али, баш то није самим Уставом регулисано, већ на неки други начин, па се редослед може израчунати унапред за све чланове тог веома важног тела. Иначе, то тело нема готово никакве одговорности пред сувереним органом који представља Скупштина СФРЈ. При томе, слична схема је пренета и у федералне јединице, па и оне имају своја председништва.

Створен је *изборни систем* који је реторички и декламаторно „нов и највиши вид демократизма“ — пре свега тзв. делегатским системом. Од дна до врха стварају се делегације, при чему само у „бази“ грађани непосредно учествују у гласању. Зато је принцип општег, тајног и непосредног гласања грађана, у процесу формирања представничких тела, готово потиснут. Кад се томе дода да нема и не може бити више кандидата, постаје јасно колико је демократизам изборног процеса скучен, ограничен и формализован. Грађани и народ, на тај начин, немају никакве формалне и институционализоване могућности да утичу на формирање најважнијих државних органа.

Носилац највише извршно-политичке и управне власти, *Извршно веће СФРЈ*, формира се на сличан начин, јер се строго води рачуна о заступљености република и покрајина у том важном телу. При томе, оно има амбивалентан положај: велике оперативне и политички изванредно значајне послове, али не и стварну моћ и инструменте да их реализује, при чему нема ни ефикасне одговорности тог тела пред Скупштином. Зато су све „владине мере“ крајње неделотворне и зависне од тога да ли и колико их републике и покрајине прихватају и остварују. Зато се непрекидно осцилира између чисто административних мера, донетих и готово изнуђених и мера које су сведене само на некакве декларације, без изгледа на икакво стварно дејство.

Али, свеvlадајући конфедералистички принцип најбоље истиче постојање строго захтеваног тзв. *консензуса* свих република и покрајина, што практично значи да се изискује једногласност у доношењу свих најважнијих одлука, политичких и правних, па самим тим и закона. Тиме је, у ствари, *вето* установљен као врховни постулат. Не могу се доносити одлуке већином, јер ту већину може онемогућити формално и практично свака чланица (кон)федерације. При томе, међутим, чак и донете одлуке, макар то били и закони, сами доносиоци не морају да поштују и остварују. Штавише, установљен је примат (!?) републичких и покрајинских закона над законима (кон)федерације.

Сходно свему томе, али као прави и достојан финале свега тога, измишљен је *најстрожи могући начин мењања Устава*. Процедура је толико сложена, раздвојена у фазе, формализована, да све то доводи до нужности покретања најразличитијих механизма ма и за најмање промене, а да се не говори, рецимо, о доношењу новог Устава. Јер, и при томе, нарочито при томе, јавља се *вето* који као Дамоклов мач виси над свентуалношћу извршења ма каквих промена. Као да је уставотворац желео да овековечи сопствено дело као савршено. Тако овај Устав није само „најчвршћи“ у досадашњој уставној историји, већ и својеврсни уникум.

9. Оно што се текстом Устава само предочава, али у таквом виду да чак и добри стручњаци, научници и правници нису у стању све и на прави начин да докуче и схвате, међутим, само је бледи одсев југословенског уставног реалитета, односно и фактицитета. А све ово не предочава стварно стање и друштвени живот у целости. Документарни или текстовни Устав гази „природни Устав“, а овај се непрекидно судара са, на жалост, сировим и суровим „уставним фактицитетом“. Због свега тога, права представа о целокупној уставној структури Југославије може се добити тек сагледавањем дејства, последица и самог функционисања такве уставности. Стварно стање земље и токови у њој под окриљем овакве уставности — најверодостојнији су показатељи стварног карактера постојеће уставности.

Од почетка седамдесетих година, па до данас Југославија као по некој фаталној неумитности клизи у све дубљу кризу. Привреда као целина једва функционише јер је пре свега разбијена на осам „националних економија“, с тежњом да оне буду што „заокруженије“ и раздвојеније. Упркос прокламованом јединственом тржишту, оно се више испољава само као заједничко. Вештачки су подељени чак и они велики системи који, по самој својој технолошкој природи, изискују јединственост и рационално повезивање (железница, пошта, комуникациони систем, енергетика итд.). Распарчавање је допуњено оном „оуризацијом“ привредних јединица. Нема ни најнеопходнијег планирања и нужног усмеравања. Осамосталивши се, републике и покрајине, а истовремено и сразмерно општине и привредни субјекти, неких су десетак година посегли за страним зајмовима, па се земља увалила у неподношљиве дугове према страним повериоцима (више десетина милијарди долара), од чега је много отишло на потпуно промашене инвестиције и, чак, незнатно куд. Хаотична међународна трговина, међусобна бесумључна конкуренција, на хиљаде залудних представничко-трговинских јединица у иностранству — све то чини привреду неорганизованом, производња стално опада, оптерећена је неподношљивим доприносима за државу, разне кориснике итд. Највећи део радништва најтеже живи, а опште сиромашење маса ствара опасне напетости, утолико више што истовремено један слој, па и повлашћени делови привреде, а особито две најразвијеније републике, омогућавају не само много боље услове живота, него и неконтролисано богаћење одређених слојева. Танак слој се богати и у осталим деловима земље. Све то прате и поделе у политичкој сфери. Чак је и СКЈ изложен „федерализацији“, па се отворено говори о потпуном нејединству, постојању *осам партија*, које идејно, организационо, акционо више подстичу облике ривалства него сарадње и заступања неких општејугословенских интереса. Штавише, политички систем, у свом осмоструком обликовању и функционисању, узрокује и снажно подстиче свакојаке деобе, у свим областима, јер је и иначе политика доминантна. То је нарочито драстично у иначе осетљивој сфери културе и идејног живота, који су непрекидно под снажним притиском отворених или скривенијих националистичких и шовинистичких платформи, акција, ревандикација, повампирења историјских несугласица, митова, покушаја намиривања старих рачуна, итд. Школство је испарцелисано, књижевност и образовање стављени у службу националног егоизма. Језичка питања се уздижу на степен најсудбоноснијих, врши се индоктринација народа и омладине,

али све у уском националном духу и интересима. То све доводи до раскола међу нацијама, односно народима и народностима (како се званично називају).

Све то заједно има за последицу све већу и неподношљивију дезинтеграцију земље. Партикуларизам је постао свевладајући принцип, па све оно што је опште или заједничко потискују уски и егоистички мотиви и интереси. То све прати тенденција стварања аутархије свуда и на свим нивоима, што добија чак и облике „феудализације“ (како се то назива у јавности, чак и оној званичној). Стварају се вештачке границе, расколи су све изразитији, поделе и јазови све дубљи, па се и најобичније везе и контакти између разних делова земље теже успостављају и одржавају него у међународној заједници. У таквим околностима стварају се праве тврђаве у којима се формирају *нациократске гарнитуре*, са снажним пратећим *бироократским структурама*. Оне теже да се што више осамостале, да буду „суверене“ у својој средини, а то потврђују што већим одвајањем од других, као „страних“, али истовремено стварају ригорозан систем контроле и свевлашћа над својим подручјем. Оне се ограђују и разграничавају правим видљивим и невидљивим државним границама. Све институције добијају карактер и обележја партикуларне државности, почев од привредних и политичких, па до културних и спортских. *Земља је изложена свим облицима разбијања*. Јасно је свима да готово ни у чему нема јединствености и целовитости на нивоу и у оквиру Југославије.

10. Све ово непосредно и снажно одређује и даје печат структурисању целокупног југословенског државно-правног поретка (то јест, јединствено схваћених државе и права). Држава и право, нарочито у модерно доба, представљају, или би тако требало да буде, свако за себе и заједно *системске творевине* првог реда. Оне се, зато, обликују и функционисају као целине међузависних елемената. А пошто је Устав у самом средишту државно-правног поретка, наравно као је напред назначен, управу на њему се огледа у највећој мери (не)постигнута системност. Могло би се рећи да степен унутрашње усклађености уставних елемената фигурира као својеврсни симптом примерености Устава датом друштву и његовим потребама. По традицији, још од римског доба, нарочито оној која право редукује на правне документе или тзв. опште акте, уврежио се став и постулат *логичке кохерентности* у позитивно-правним прописима, па и у мноштву институција. Штавише, у епохи просвећености, када се тврдило да је право могућно конструисати као неку рационалну творевину с оном тачношћу коју показује геометрија, нарочито у датим појмовима и дефиницијама, критичари су упозоравали да има баш ту „правних наказности“ („*les monstruosités juridiques*“) (7). С друге стране, пак, у традицији енглеског права, у коме преовлађују обичаји и прецеденти, укореван је и поштован захтев да све што припада праву мора имати као елементарно својство „разборитост, одн. разумност“ („*reasonable*“, „*reasonableness*“), а све што је „испоњени апсурд“ („*manifestly absurd*“) мора припадати изванправној сфери, односно тамо

(7) Вид.: Marcel Thomann, *Un modèle de rationalité idéologique: la rationalisme des Lumières*, „Archives de philosophie du droit“, tome 23, Paris, 1978, p. 138.

где влада бесправље (8). То је поучно и када се посматра и анализује југословенска уставноправна структура.

По свему судећи, о томе је мало водио рачуна наш уставотворац, а и сви они други који битно утичу на стварање и функционисање нашег права, па и државе. Као да је све усмерено баш у супротном правцу, па није чудно што је југословенски државно-правни поредак такав какав је: једна задивљујуће и запрепашћујуће противречна творевина. То је прави образац „степенованих контрадикција”.

Остављајући по страни питање небулозне идеје и дуго форсиране идеолошке доктрине о „одумирању државе и права”, чињеница је да је она донекле погодила само Федерацију (мада је и ту било првенствено „укидања” и „рушења” у правом значењу тих речи!), али је зато томе супротна идеја, доктрина и пракса, све звано *етатизам*, истовремено бујао као коров у републикама и покрајинама. Федерација је разграђивана, смањиване су јој надлежности, могућности утицаја, смањивана власт, срозаван ауторитет, одузимани инструменти ефикасног дејства. Све је то обележавано као „федерирање Федерације” (политичарска формула с очигледним набојем ироније!). У ствари, како се показало, то је био пут конструисања једног крајње *контроверзног (кон)федерализма* (9). То је постигнуто уношењем потпуно опречних елемената и институција, и оних који су карактеристични за федерације, али и типичних елемената конфедерализма. Ови други, како је већ напред истакнуто, упечатљиво преовлађују. Последице су поразне. Југословенска држава се на тај начин не може градити и развијати као модерна, примерена цивилизацијско-културним тековинама, као правна, способна да обезбеди ваљан степен уставности и законитости. Толико је распарчана, онемоћала и деградирана да је све битно у њој плод *врхунског политичког волунтаризма* који, као и увек и свуда, може само да ствара просторе *правом бесправљу*. Закупљени „конфедералистичком манијом”, неки врло утицајни политичари отворено говоре да је Југославија „оно што се договоримо”. Баш тако: као да нема и као да су излишне све институције, гаранције, инструменти на нивоу целе земље, због њених општих потреба и интереса. А ти политикантски врхови то могу да чине, испада кад и како им се прохте, све према створеној ситуацији, односно — према насталом односу снага, створеним и разврганим коалицијама, с неприкосновеним консензусом. Тако је поред бесплодне доктрине о „договорној економији” уследила и примерена јој *доктрина „договорне политике”*. Апологети „договарања и споразумевања” добро знају да у основи лежи моћ и однос снага, ради остваривања видљивих или скривенијих сопствених интереса, али се јавности сервира привид некаквог демократског, дијалогског, равноправног трагања за најбољим решењима. У таквим околностима, и онако само декларативно, али нападно нормама истакнута права и слободе људи, у стварности се своди на буквалну *немоћ државе* да једнако обезбеди елементарна права и слободе својих грађана на целој територији. Идеолошки исфорсирана теза о равноправности народа и народности

(8) Вид.: H. A. Schwarz-Liebermann von Wahlendorf, *Les notions de „right reason” et de „reasonable man” en droit anglais*, „Archives de philosophie du droit”, tome 23, Paris, 1978, p. 51.

(9) Вид. о томе потпуније: Стеван Врачар, *Контроверзе поводом југословенског федерализма*, зборник „Федерација и федерализам”, ИРО „Градина”, Ниш, 1987, стр. 162—182.

(званичничка терминологија која треба да замени синтагму „нација и националних мањина“), у ствари, означава фаворизовање једних на рачун других, све према односу снага у датој ситуацији. Само тиме се може објаснити успостављање својеврсног *асиметричног (кон)федерализма* по коме нису примењена иста мерила у стварању, разграничавању, уобличавању ни република, а поготово покрајина које су „додељене“ само СР Србији. И то у таквом виду који апсурде југословенског (кон)федерализма дижу на куб када се ради о СР Србији.

Вероватно добро знајући да би стварање чисте конфедерације представљало не само државно-правни већ и потпуни распад земље, заговорници и носиоци овакве доктрине и праксе су оставили *Југословенску народну армију*, као највећи део оружане силе, у јединственом и целомитом виду. То је ослонац и гаранција јединствености земље. ЈНА, ваљда, треба да служи као противтежа свим политичким и осталим центрифугалним силама. С обзиром на карактер војне силе уопште, а нарочито наше Армије, она би требало да делотворно обезбеђује кохезију Југославије. Међутим, ако је једина и смештена у „не-југословенско окружење“, оправдано је питање да ли се тако не пребацује превелик и непримерен терет војној сили, уз то и нарочито непримерен баш зато што је њена основна функција у спољној одбрани земље. А када је већ тако, питање је и колико је смислено разбијање службе безбедности, унутрашњих послова, послова народне одбране и сл. — по републикама и покрајинама. И, најзад, није ли чудно да су у једној земљи и то у оваквој каква је наша, створени простори, с тежњом да буду што већи, не само противармијске индоктринације, већ и разних отворених напада на Армију.

Југославија је сигурно једина земља у свету у којој се не само толерише већ и званичнички подстиче *антијугословенство* у најразличитијим видовима. И поред „прешироке руке“ када се истичу права и могућности свих „народа и народности“ једино су и званично дискриминисани на разне начине сви грађани који се изјашњавају само као Југословени, без оног националног одређења. Њих има, по званичним статистикама, око два милиона. Готово је проказано у идеологији као „унитаризам“, „централизам“, „хегемонизам“ и сл. Непожељан је југословенски патриотизам, осећање баш Југославије као своје домовине. Дејалвирани су до безумља основни државни симболи: још увек немамо уставно утврђену химну; југословенска застава је малтене другостепена, јер је предност дата национално-републичким заставама. Докле то иде, биће речи нешто касније. А што је најважније и готово ван сваке памети, јесте девалвирање југословенских граница, и то на најосетљивијем подручју, какво је подручје према суседној Албанији.

Указивањем на ове моменте, а оно би се могло продужити и на многе друге, није тешко закључити да сви они заједно, али и сваки понаособ, доприносе мање или више *обесмишљавању Југославије* и као државе и као политичке заједнице. И да парадокс буде већи, то је својеврсно срачунато *самообесмишљавање* утолико пре што га врше, пре свега, утицајни политички и државни кругови. Наравно, с обзиром на њихов утицај, све то деструктивно делује не само у званичничким структурама, него и у широким народним масама. При томе, пак, не забо-

равља се да се нагласи да је све то на линији развоја „самоуправне Југославије“! Нема шта, ради се о развоју који би — каквог ли цинизма — требало да достигне врхунац у — пропасти Југославије. Заслепљеност и безумље нациократских и бирократских кругова, заиста, нема граница. Зато није чудно што сваки грађанин који схвата Југославију као своју домовину мора бити запањен ако размишља о томе. Тада му се неодољиво намећу констатације да је Југославија нешто толико чудновато, неразумљиво, као да је то један *непрекидан ланац апсурда* у коме мањи воде ка већим, али се и већи разгранавају у мање, где један ствара многе друге. Уместо разборитости, разумности и умности, који су елементарна потреба и услов формирања и успешног функционисања једне политичке заједнице, готово да преовладава све што је супротно од тога, све до несхватљивог безумља. Невоља је у томе што се то успешно маскира моћним идеолошким утицајима, при чему морају такви апсурди изазвати тешке последице да би изазвали самоосвешћење маса, самог народа. И у томе се огледа моћ бирократских кругова којима је најмање стало до Југославије.

IV

С таквом предисторијом, у таквом општем стању и развојним тенденцијама, карактеристично је да се све југословенске противречности и поменути апсурди претворили у једно на изглед неразмрсиво кључко у коме се нашла искључиво СР Србија као једна од федералних јединица, с називом „републике“. Наиме, у процесу националистичке реконструкције, који траје од краја шездесетих година до данас, па сходно томе и у складу Устава из 1974. године, она је постајала у сваком погледу некакав *изузетак* у поређењу с осталим федералним јединицама. Њен општи положај, уставно структурисање и функционисање, добили су такве *садржинске* и *формалне* карактеристике у којима су „југословенски апсурди“ само бледа сенка онога што се овде драстично испољава.

11. Изузетност њеног положаја уследила је на основу чињенице што су се једино у њој затекле *две покрајине*. Не улазећи у историјску позадину те чињенице, њену разложност са свих могућих становишта, често је и на разне начине постављано питање зашто у неким другим републикама нема не само „покрајина“ него ни неких других деоних јединица, чије присуство аутоматски ремети јединственост структурисања и функционисања сваке федералне јединице као такве. Мора се приметити да у поратном периоду та околност није показала неке далекосежније последице, али касније и сада оне су готово драстичне и за целу Југославију. Само из тих разлога својевремено, па чак су и данас виђења из свих других република лишена сваког осећања сложености створене ситуације, што је веома отежавало и сада веома отежава колико-толико уједначен и „југословенски“ приступ и смисао за решавање неподношљивих апсурда.

Очигледно одступајући од принципа АВНОЈ-а, па и дотадашњих релативно подношљивих решења, инспиратори, носиоци и реализатори поменути реконструкције, чији је државно-правни израз (*кон*)*федерали-*

зација Југославије су нашли за сходно и могуће да исту схему, дакле ону крајње контроверзну, хибридную, дубоко противречну, једноставно пренесу на простор СР Србије. Самим тим, наравно онај ранији *асиметрични федерализам* Југославије изазвао је најгоре могуће последице по СР Србију. По политичко-правној конструкцији која је уграђена у Устав СФРЈ, а све то још потенцирано у републичком и два покрајинска устава, СР Србија је постала несхватљива и реално непостојећа. Потпуно је јасно и очигледно да она није *јединствена* федерална јединица, али је нејасно и то да ли је, евентуално, (кон)федерација састављена од три своја дела. Исто тако, ма како то парадоксално изгледало, има највише разлога да се сматра једноставно — „непостојећом“! Ово нарочито због чињенице што су све федералне јединице тако уобличене да имају што више садржинских и формалних елемената и показатеља државности. Чак у обичној политичкој, публицистичкој и свакидашњој реторици федералне јединице се сматрају „државама“, првенствено зато што су им, у духу поменутог (кон)федерализма, дате неке важне функције, надлежности, атрибутације које се сматрају превасходно и аутентично државним (народна одбрана, спољни односи, служба безбедности, служба унутрашњих послова, сопствено судство, планирање), па и низ других надлежности којим се та „државност“ само заокружује и учвршћује. Међутим, СР Србија *свега тога нема на целој својој територији*. Зато је сасвим јасно да она *није једнака* с осталим федералним јединицама. У том погледу она је потпуно обезличена, претворена у неко чудновато „државно-правно биће“ које унеколико постоји, али из много више разлога се мора признати „непостојећом“. Чак се може сматрати да она нема ни свој Устав, ни сопствене представничке органе, ни могућности аутентичног присуства и делања у склопу (кон)федерације. Уопште се не зна шта је она. Она само *номинално фигурира*, а по ономе што би требало да допринесе њеном државно-правном изражавању, да парадокс буде потпун, она је више негирана него што је потврђена. Јасно је само по себи да је тиме флагрантно изневерен иначе примењени за друге концепт „националне државе“, а нарочито како се то у практичном функционисању испољава. С историјске и политичке тачке гледишта, тиме је једино српски народ лишен своје „државности“ коју сви други народи имају. Последица је и то да Срби као грађани нису једнаки по положају и правима грађанима свих осталих република, па чак ни припадницима народности (тј. националних мањина).

Тако је СР Србија „специфична“ федерална јединица, односно република. Она је *другоразредна и у формалном и у фактичком смислу*. Она је инфериорна и у својој обезличености готово карикатурално фигурира у колу југословенских федералних јединица. То није само некаква доктринарно, правно, нормативно и идејно *исконструисана аномалија*, већ је то, на жалост, најдалекосежнија чињеница, која погађа дубоко цео српски народ и сваког припадника ове нације, и то не само у границама саме СР Србије. Јер, испада да управо српски народ, који је вековима имао сопствену, у извесним периодима и дуго чак веома моћну средњовековну државу, који је ту државу изгубио падом у робство под Отоманском Царвином, који се сам ослободио, уз ужасне жртве, почетком деветнаестог века, и изградио током тог века опет своју самосталну државу која је, узгред речено, одиграла једну од кључних улога

у разбијању агресивних сила у првом светском рату, а пре свега Аустро-Угарске — нема своју државу! И поред чињенице што је своју суверену, самосталну, европски организовану државу великодушно „уградио“ у „стару“ Југославију и то исто учинио напавши се у „новој“ Југославији. Али, не ради се само о некаквом „историјском сентименту“ који, узгред речено, много не оптерећује српски народ — већ о несатгледивим последицама свега тога. Наиме, док друге нације у поменутом периоду развијају своју „државност“ и „државу“, српски народ мора не само да доказује да има бар једнака права, већ и да се упушта у апсурдне политичке битке да би се изборио за колику-толику равноправност с осталим у (кон)федерацији којој све нације припадају. Тако се у жестоком виду појавило управо *српско „национално питање“*. Неки идеолошки званичници, наравно, који жестоко бране интересе своје нације, истовремено поричу ма какву основаност сличних напора саме српске нације.

Узгред речено, актуелизовање свега овога стоји у позадини примарне и текуће битке у нашој политичкој јавности да се само отклоне вапијуће и неодрживе, пре свега *државно-правне, уставне неправде, нелогичности, апсурди* који су коштали Србију и српски народ већ тако и толико много да је то постало једноставно *неодрживо и неподношљиво* у сваком погледу.

Јер, оно што се номинално назива СР Србија уставно-правно и фактички је, у ствари, сведено на само један део, онај средишњи, који нико није у стању правно, уставно, државно, политички итд. да одреди осим према административним границама које има са својим покрајинама! То се ни званично, па ни у текућем жаргону чак не може адекватно назвати (најчешће се говори „ужа Србија“ или „Србија ван покрајина“). У ствари, то је територија бившег „Београдског пашалука“ или још тачније „преткумановске Србије“. Тако је она окрњена, умањена и чак у сваком погледу учињена неким државно-правним „недоношчетом“. Она нема онолико „супстанце државности“ колико је имају све друге републике, па чак ни колико тога има у покрајинама! Она је закинута и фактички и формално. Она је стављена не само у *инфериоран положај*, већ и под извесно „старатељство“ три субјекта: прво, саме (кон)федерације, друго, сваке друге федералне јединице (због фамозног консензуса и права вета!) и, најзад, — што је непојмљив парадокс — под сопствене покрајине. Јер, ове последње имају своје представнике у СР Србији као таквој (а то је практично, ипак, само „ужа Србија“), при чему та „ужа Србија“ нема реципрочне могућности у органима двеју покрајина. *Правно и фактички она је инфериорнија од својих покрајина*. Сходно свему томе, разложне су констатације да тај део СР Србије нема ни Устав, ни сопствену уставотворну власт. А када се све то има у виду, онда се заиста открива сав цинизам тврдњи како је СР Србија „специфична“, како таква мора бити, како је то чак њена „предност“ у односу на остале републике. Па кад је тако, могло би се узвратити тим циничним аналитичарима, без икаквог цинизма, што се не подухвате да такву „предност“ и сами себи приуште стварањем оваквих „аутономних покрајина“ у својим републикама!? У ствари, не само да би СР Србија морала бити у свему једнака осталим републикама, већ би, по логици ствари, можда *требао да има и више државности него остале републике*. То нико и не помиње, нити жели.

12. Овакав положај СР Србије, очигледно, проистиче из постојања двеју аутономних покрајина у њеном саставу, тј. САП Војводина и САП Косово. Разлог није сама чињеница што су то две *аутономне јединице* (јер по светским искуствима то не смета ни федерацијама, па чак ни унитарним државама), већ је прави и несхватљив узрок постојање само номиналне аутономности, а стварно и уставно-правно, те јединице су конституисане малтене потпуно као све друге федералне јединице, па сходно томе имају све функције, надлежности, атрибуције, организациону структуру, положај који им обезбеђује *поседовање државности*. Дакле, оне су једноставно, волунтаристичком изведбом, уздигнуте на степен федералних јединица, а такву њихову „промоцију“ заговорници, чак, проглашавају „новим видом самоуправне аутономије“. Не узимају у обзир ни светска искуства, ни непобитне и јасне ставове науке да је аутономија увек и безусловно само посебан вид децентрализације или облик деобе конституисаних правих федералних јединица, али такав који никако не сме угрозити ни постојање односне федералне јединице, а ни саме федерације. А пошто је код нас исконструисан некакав чудан (кон)федерализам, то значи да су те номиналне аутономне јединице — чланице (кон)федерације. Е па, ако је и „југословенска измишљотина“ — то је превише! А ствар је тако исконструисана да се аутономне покрајине уставно-правно одређују: прво, као припаднице Федерације и друго, као припаднице СР Србије. Додуше, то је све конфузно, недоречено, противречно изречено у многим одредбама, али изгледа да је баш такво формулисање ишло наруку не само „идеолошким манипулаторима“, већ још више властодржачким структурама у покрајинама да упорно, с несхватљивом упорношћу у пракси граде, учвршћују, развијају *своју државност*. Већ одавно истрошена фlosкула „конститутивни елементи Федерације“ постајала је све јаснији „идеолошки алиби“ једне бесмислене, с логичког становишта, али и тезе која је у свом практичном остваривању имала и има страшне последице по СР Србију, по целу Југославију. Том својом „двојном везом“, наиме, аутономне покрајине не само да су се малтене потпуно изједначиле с федералним јединицама (готово им само недостаје назив „републике“, па би њихови властодршци били потпуно „задовољни“), већ су на известан начин и фаворизоване, по позицији привилегисане. Оне, пре свега, представљају чиниоце разбијања једне и то своје републике, у којој се формално налазе, чију територију цепају, заузимају и на њој се независно организују. А затим, у односима снага и „политичким играма“ оне имају важну улогу, било због наклоности коју уживају, било због пожељног и ефикасног деградирања СР Србије као такве. Покрајине се упорније понашају „као државе“ него саме републике, због многих разлога. Оне имају своје консолидоване гарнитуре и бирократију, најчвршћи и прави „стаљинистички“ режим контроле на својој територији, сва средства користе да такву „аутономију“ одрже и „продубе“ као битан услов многих привилегија и могућности остваривања разних планова и комбинација. Сходно томе, те назови аутономије имају свој Устав, дакле и уставотворну власт, своје законодавство, судство, народну одбрану, унутрашње послове, просвету и све остало. И приде, имају потпуно једнако обезбеђена места у Председништву СФРЈ, у Влади СФРЈ, у свим институцијама, организационим јединицама земље, и то не само у држави већ и у друштву. Зато је уставно, (нарочито у публицистици)

толико уврежена и узела маха флоскула „републике и покрајине“. Не може се ништа прословити, а да се то двојење не појави као *ругобни знак једне ругобне уставно-правне конструкције*.

Није ни потребно истицати да су те две аутономне покрајине, стицајем околности, постале чудан *тандем* који представља највећи елемент цепања, разбијања, обезличења, угрожавања нормалне егзистенције и функционисања не само СР Србије већ и целе Југославије. Оне су постале простори на којима се стварају најопаснији облици дезинтеграције, политичких центрифугалних снага, које су уз то по свом геостратешком положају на најризичнијим подручјима, а уз то и с етнички најсложенијим саставом становништва. Наиме, две најбројније националне мањине у нашој земљи смештене су баш у тим аутономним покрајинама. У историјском, политичком, културном, идеолошком итд. смислу, те покрајине су идеалан простор за појаве иредентизма, сепаратизма, уосталом — природних тежњи етнички друкчијег становништва, наиме националних мањина да се приближе и по могућности припоје својим матичним земљама. Треба имати детињу наивност, па то све пренебрегавати и уљуљкивати се илузијама да од „наших“ националних мањина неких опасности и ризика те врсте нема. Тим пре што нисмо окружени само пријатељским државама, а осим тога зна се шта државна пријатељства уопште значе. Уосталом, оно што се зове „*аутономаштво*“ у Војводини није само радикализована и изопачена тежња за очувањем привилегија државности, него носи у себи и разне друге потенцијале. А оно што се укоренило на Косову као *сепаратизам* представља најопаснији елемент разарања СР Србије, па и Југославије.

13. Што се тиче САП Војводине, карактеристично је да је она постала у „*новој*“ Југославији аутономна јединица због мешовитости становништва, али у њој убедљиву већину сачињавају југословенске нације. Историјски посматрано, још у Аустро-Угарској су Срби успели извојевати аутономна права (уосталом, слично низу других народа у оквиру те Царевине). А у „*новој*“ Југославији аутономија Србима, ваљда, не би требало да служи за одвајање и затварање од Србије, од осталог српског народа. На жалост, властодршци су спремни да покаже и елементарне националне интересе зарад привилегије власти, чак с перфидним образложењима како су Срби у том делу, као и друге етничке групе, „*културнији*“ и да их тековине које су задобили у Царевини (!?) чине супериорнијим од заосталих Србијанаца. То је квазидеолошка и историјска одбрана аутономаштва. Међутим, треба рећи да баш због заједничког живота разних етничких група у тој покрајини у прошлости, само становништво и некад и сад негује релативно добре међусобне односе. И зато се може оправдано постављати питање коме је била потребна квазиаутономија, подигнута на степен државности. Зар основна права и слободе националних мањина треба да штити одробена и себична српска гарнитура покрајине, са послушном јој бирократијом, а да то, тобоже, не може цела СР Србија као таква? Зар је и тај део требало отцепити од Србије из неких „*посебних*“ разлога? Иначе, у нормалним околностима, сасвим је разумљиво да сви грађани, без обзира на националну припадност, морају уживати сва права једнако, укључујући ту и могућност да се сразмерно и по способности налазе и у власти и свим јавним службама.

14. Тзв. *САП Косово* је прича за себе. На жалост, то се мора одмах и отворено, без увијања констатовати. Ствари су ту историјски и у „новој“ Југославији тако ишле да је дошло време када не само наука и сви други чиниоци морају отворено, људски, непосредно *казивати истине*, јер су оне најбољије, али и једино могућне као покушај да се некако ублаже, па и потисну *стравичне последице створене „аутономије“*. При томе, пак, предисторију не сачињава само оно што се догађало у „старој“ Југославији него и оно вековима уназад, што као некакав фаталан „историјски континуитет“ оптерећује и ранију и садашњу Југославију.

Територија Косова и Метохије одвајкада је историјски и судбински постала *средишња и матична* за етничко, политичко, државно-правно, цивилизацијско-културно и свако друго *опстајање бића српског народа*. Она и још неки суседни предели наше земље (пре свега Рашка, Санџак итд.) представљају *својеврсну колевку Срба* од њиховог доласка на Балкан, насељавања Словена од седмог века у ретко насељене и слабо брањене северне пределе моћне и нестабилне Византије. У периоду од X до XIV века ту су се формирале српске државе, краљевства, с врхунцем стварања моћног и великог царства за време Душана Силног, које је обухватало готово све српске земље, али и садашње делове Македоније, Грчке, Албаније, Бугарске. Међутим, суровом игром историје баш Косово је постало фактичка позорница одсудне битке 1389. године у којој је уништила српску војску на челу с кнезом Лазаром тада најјача инвазиона Отоманска Империја, односно цар Мурат који је и сам убијен у тој бици. Тај „*бој на Косову*“ одиграо је стварно једну од пресудних улога у покушајима да се заустави експанзија Османлија на хришћанску Европу. Но, још више је тај пораз постао и остао *митско извориште историјског трајања, борбе за опстанак и наде за ослобођење из турског ропства*, што је све трајало пуних пет векова. На тој територији су остали велики споменици српске цивилизације, његове духовности, одржавања, пропадања и васпостављања Пећке патријаршије као средишта српске цркве. Иако је највећи број порушен, препуштен збуу времена, само мали број манастира је остао до дана данашњег да као драгуљи сведоче о негдашњим цивилизацијско-културним достигнућима српског народа.

Не треба заборавити да је петовековно ропство под Турцима ту територију претворило у позорницу насиља Османлија, исламизације становништва, расељавања Срба и досељавања нехришћанског етника, међу којима су били пре свега и Арбанаси (односно Арнаути, Шиптари, Албанци). С тих простора су *услеђивали масовни егзодуси српског живота* када су хришћански владари и војсковође, пре свега из Угарске, упали на територију турске царевине (најпознатији је сеоба под патријархом Арсенијем Трећим Црнојевићем крајем XVII века када је маса српског живља насељена преко Саве и Дунава, дакле у садашњој Војводини, тада слабо насељеној српским живљем приспелим ту током претходних векова, јер је била својеврсна „тампон зона“ између Аустрије и Угарске према Турској).

Захваљујући томе, а нарочито интензивној *исламизацији*, којом је аутоматски стварано привилеговано становништво турске царевине, која

је обухватала нарочито шиптарски живаљ који се масовно досељавао, мењана је етничка структура становништва, па и све друго. Насиље и зулуми „турског стила“ су се претварали у масакре и све друго нарочито после избијања првог српског устанка почетком XIX века и у свим потоњим деценијама, када је створена независна српска држава, па самим тим било изгледно и ослобођење и тих крајева од турског ропства. Ужасни зулуми су појачани у периоду пре балканских ратова почетком овог века када су коначно и ослобођени ови крајеви. Међутим, после првог светског рата је извршена колонизација, попут оних у другим пределима садашње Југославије, којом су добровољци, и не само они, насељавани на аграрном реформом одузета баронска, спахијска и беговска имања. У овом случају беглаци су одузимани не само од Турака већ и од немалог броја шиптарских бегова. При томе, треба рећи, зло наслеђе није остало без трагова, а нарочито у вези са настојањем старо-југословенских власти да организују и ту неки поредак, па, дакле, било је и државног насиља. Али, никако разудареног и већег но што би га било под било којом другом влашћу.

С пропашћу „старе“ Југославије италијански окупатори су дозволили да њихове слуге балисти *истерају одмах око две стотине хиљада Срба и Црногораца* с Косова и Метохије. Не треба ни помињати да је шиптарско становништво окупацију доживело као ослобођење, са свим одговарајућим последицама. А главна је то да су у народноослободилачку борбу ишли готово искључиво Срби и Црногорци, да би с пропашћу Италије и пред крај рата уследио знатнији прилив и Шиптара у НОБ. При томе, битан је факт и то да је на место истераних Срба и Црногораца дошло из Албаније *око две стотине хиљада насељеника*. Занимљиво је да одмах по окончању другог светског рата ни власти „нове“ Југославије нису дозволиле повратак изгнаних Срба и Црногораца (то је једини крај у који се избеглице нису вратиле!) (10). Као да је прећутно и благонаклоно „верификована“ настала ситуација, можда и због неких *коминтерновско-антисрпских комбинација у вези са стварањем неке „балканске федерације“ и тражења места у њој и за Албанију*. Како било да било, „нова“ Југославија је наследила сав тај „историјски багаж“, односно тешке проблеме с којима се морала и те како позабавити. Није без интереса поменути да је већ 1945. године избила *велика побуна шиптарског живља*, па је морала да се организује *специјална војна управа* у тим крајевима. После сређивања стања, све до почетка шездесетих година, дакле под Уставом 1946. године и нешто под Уставом 1963. године стање је било какво је било уопште у целој земљи. Власт је била чврсто организована, али у целини није уживала подршку шиптарског живља у оној мери како је то било у свим другим деловима земље. Што се тиче међунационалних односа, они су били оптерећени старим бољкама, али без испољавања која власт не би могла контролисати. Косово и Метохија су били најпре аутономна област, а после покрајина. Уставом 1974. године створена је у садашњем облику САП Косово, са свим последицама које су затим уследиле.

(10) Није нимало чудно што је чак и Закон из 1946. године, којим је то забрањено, на протестним митинзима 1988. проглашаван „контрареволуционарним“ и са захтевима да бар сада буде укинут!

Стицајем околности, ваљда и због промене политичке констелације у целој земљи, новог „распореда снага“ у процесу *националистичке реконструкције и деструкције Југославије*, ето то и такво Косово, са таквим историјским наслеђем, је добило *статус аутономне покрајине*, тачно и једнако као и аутономна покрајина Војводина. А напред је оцртано шта је то само по себи значило за државно уређење СФРЈ уопште, дакле за контроверзни југословенски (кон)федерализам уопште, а посебно за целокупну структуру СР Србије, у склопу које се и Косово налази. Уставно-правно створене су претпоставке и на непојмљив начин реализоване могућности егзистирања те *САП Косово* — као *de facto* — (кон)федералне јединице?! И без икакве маште, па и без икаквих чињеница, лако је претпоставити какве су све злоћудне процесе такви политичко-правни услови и оквири омогућили. Тиме су само на неки начин доведени до краја идеја и пракса некаквог „специјалног третмана“ који је Косово уживало у СР Србији и СФРЈ.

Мора се нагласити да је сукоб с Информбироом 1948. године постао само размеће и формалан показатељ прекида свих уобичајених политичких, међудржавних и осталих веза између НР Албаније и ФНР Југославије. Режим Енвера Хоџе је заузео *најнепријатељскију* могућу позицију према Југославији иако је дотле уживао свакојаку помоћ и подршку, почев од економске, издвајањем и од оне злехуде економске моћи саме Југославије, па до свих других, политичких, културних итд. Но, све се то одвијало у политичким врховима, о чему се у широј јавности мало знало. Енвер Хоџин режим је недуго потом постао једна чудовишна мешавина најригорознијег стаљинизма, касније с додацима не мање ригорозног маоизма (када је Албанија одржавала једино с Кином све политичке и друге односе, и ни с једном другом земљом на свету!), а није претерано рећи да се ту нашло и правог фашизма, ваљда као „наслеђе“ Мусолинијево и Хитлерове владавине током рата.

Међутим, и поред свега тога дешавале су се неке чудне ствари у сфери *фактичких односа на граници између СФРЈ и НР Албаније*, која је истовремено граница СР Србије, односно покрајине Косово са суседном Албанијом. Наиме, од 1948. године Албанија је тако запечатилa своју земљу да такве изолације, ваљда, у историји европских земаља никад није било. Нико није могао ући у ту земљу, али ни изићи из ње. Своје границе (осим косовске!) чувала је тако да „ни птица није могла да их прелети“. То су били стратегија и метод Енвер Хоџиног режима како би се одржала апсолутна изолација од света, суседних земаља итд. То се мора посебно нагласити због оних чудних збивања која су се истовремено одвијала на релацији Косово — Албанија. Наиме, и поред крајње непријатељских односа са СФРЈ и такве изолације, граница према Космету, од 1948 — а о претходним годинама и да се не говори — била је „широм отворена“, али за испланирани прилив Албанаца на Косово, дакле на један део СФРЈ и СР Србије. Постепено, али очигледно добро испланирано пре свега од Енвер Хоџиног режима (али и уз чудну индолентност и малтене благонаклоност најодговорнијих фактора СФРЈ?!), „емигранти“ су масовно прелазили на Косово, чак читаве породице, са стоком и покрћством, итд. И то је трајало деценијама, с тим што је и по броју и по смишљености тог „емигрирања“ све временом добијало несхватљивије размере. О томе се готово ништа није смело чути у широј јавности. То

је била једна од најстроже контролисаних „табу тема” с тог подручја. Тек последњих месеци, с разоткривањем чудовишности збивања током деценија, почеле су информације и то да осветљавају: сматра се да је од 1945. прешло око две стотине хиљада Албанаца. Али, како је у тим сада објављеним написима истакнуто (11), све је носило печат „државне тајне”, а стварно стање је било на граници такво да је све личило на *прави циркус* (12), с обзиром на широкогрудост „наших власти” и иначе „крајње ригорозних” албанских граничних власти. А када се зна да све модерне државе, чак и када имају и најпријатељскије односе, строго контролишу своје границе, онда је све ово заиста једна *беспримерна фарса*. Уосталом, право изругивање представљају „званични подаци” органа СФРЈ и САП Косово да се ради о „неколико стотина емиграната” (!). У стварности, десетине и стотине хиљада придошлица из Албаније се насељавало на имања протераних, избеглих, притиском и терором „косовских власти” изгнаних Срба и Црногораца, што је нарочито интензивирало од краја шездесетих година. Тамо где ни терор није био довољан, имања су „откупљивана” за огромне суме, које су притицале не зна се одакле. Парадокс је утолико већи што је и та работа могла да се плаћа из обилате финансијске помоћи коју је примала САП Косово, из савезних фондова у које су законске квоте уплаћивале све републике, па и сама СР Србија, и то она сразмерно највише. С чисто државног и стратегијског становишта — све је то „изван сваке памети” — на што је отворено упозорио један веома компетентан инострани политичар (13). Није потребна никаква машта па да се закључи да ова „широм отворена граница” деценијама представља „отворена врата” за улазак свих могућих елемената из суседне Албаније, укључујући ту и планско слање агената и „пете колоне” у СФРЈ, па и мноштво „емиграната” који су се зачудо посејали по европским земљама и тамо, очигледно, одлично организовали за свакојаке работе. Карактеристично је да буквално ниједан (?) ни Србин, ни Црногорац, ни Македонац није успео да „пребегне” из Албаније у СФРЈ.

А када је такво стање било на граници, онда није чудно што се све одигривало деценијама унутар Косова. Постепено је стваран потпуно изолован „*тамни вилајет*” под пуном контролом национал-шовинистич-

(11) Вид. серију написа: Предраг Живанчевић, *Насељавање Косова из Албаније*, ревија НИН, бр. 1969, 25. септембар 1988 и следећи бројеви; особито специјално издање ревије „Интервју”, Београд, *Косовска голгота*, октобар 1988.

(12) Том синтагмом је обележио такво стање један високи политички функционер; в. д. Миломир Јаковљевић, *Зашто стоји руководство?*, ревија „Интервју”, Београд, бр. 190, 16. септембар 1988. стр. 36—37.

(13) Још 1976. као министар у француској влади Андре Малро је дао један интервју југословенском саговорнику у ком је упозоравао: „Изненађен сам да ви, Југословени, ништа не схватате. Па знате ли ви да је једини отворена граница у Европи она између Албаније и Југославије?! Јесте ли при себи! Између држава које имају нагоре суседске односе на континенту, с једне територије на другу циркулише се као да границе и нема. Немојте ми рећи да је то зато што је ваша земља толико еманципована. Не! Ваша земља има националну политику која се игра са државом.” „... Ви нисте при себи, дозволили сте и свом народу и Албанцима да се тамо створи пакао. Неко вам га је подметнуо, сигурно, али све зло није само у томе. Треба да погледате у очи трагедији која вам се приближава. Мржња није само слепо и већ и уцена. Њу зна да обузда реалност, ако је она чврста и ситуиранија у себи од репресије. Ја вашој земљи желим најбоље, али га не видим, јер ми нисте јасни, признајем.” „... Да је Косово само земља ваше историје, то не би било најословније, али оно је у срцу ваше културе, а култура — кад је највредније што имаш — никада није прошлост! Уосталом, више слутим него што схватам целину проблема. Сем спремности за одлучност треба имати храбрости да се буде отворен за разумна, што не значи мека решења. Глупо је, изгледа, ја дајем савете, а ја само говорим отворено, пријатељски.” Вид.: „Уз десетогодишњицу Малроове смрти — Опомене са добром намером”, ревија НИН, Београд, бр. од 14. XII 1986, стр. 36 и 37.

ких и сепаратистичких структура. Оне су се уврежиле у целокупни државни апарат, партијске и друштвене организације. Тобожњи „емигранти” и ко све не међу њима су се лагодно инфилтрирали и на најосетљивија места у разним службама, па чак системом „клизећих кадровских листа” (наша „номенклатура”) без тешкоћа инфилтрирали се на најважније положаје и на нивоу Федерације, све до самог врха СФРЈ. Неки нису имали ни југословенско држављанство! Ако су такви могли да доспеју до министарских положаја у СФРЈ чак и после избијања „*контрареволуције 1981*” (то је званична квалификација побуне која је тада избила!), што је невољно потврђено и чињеницом да је извешан број тих „министара” тек после низа година „смењен” или „опозван” на једвите јаде — онда све то заиста представља чудовишну фарсу. Тако нешто, наравно, могло је само да испуњава огорчењем сваког правог југословенског грађанина.

У таквим околностима, уврежена *бюрократско-шовинистичка тврђава* на Косову могла је несметано да остварује своје паклене планове. Стратегија је, очигледно, испланирана у Тирани и на „*домаћем тлу*”: учинити све и свестрано да се изврши што брже, потпунија и *ефикаснија албанизација Косова и Метохије*, као пројектованог важног дела „велике Албаније”; у том циљу искористити створене шансе пресађивања енверхоцинског режима на Косово; у том циљу остварити апсолутну и неприкосновену доминацију на свим пунктовима државног, политичког и друштвеног живота, укључујући ту пре свега културу, универзитет и мрежу школства; ради тога, терором, перфидним методима криминалних радњи, свакојаким и свакодневним уливања страха Србима и Црногорцима (силовање жена, старица, девојчица, убиствима, паљевинама имања, узурпацијом земљишта, ослепљивањем стоке, уништавањем православних гробаља (?), паљењем манастира, рушењем цркава, свакидашњим психолошким терором шиптарских реализатора ових злодела, ускраћивањем било какве заштите неалбанском живљу од стране постојећих званичних институција, чак срачунатим репресивним мерама баш тих органа против Срба и Црногораца, па чак и осталих као што су Турци, Гоми, Хрвати, Муслимани итд. — стварати „*етнички чисто Косово*”. Захваљујући створеном ужасном стању које носи сва обележја *специфичног геноцида* над Србима и Црногорцима, одвијао се егзодус у коме је око две стотине хиљада пребегло на „уже подручје Србије” и на територију СР Црне Горе. У склопу истог плана налази се и непојмљива *популациона експлозија* шиптарског живља, која је резултат вероватно не само „заосталости” и „традиције”, већ и планираних крајњих ефеката, утолико више олакшаних што је огромну „алиментацију” плаћала баш СФРЈ. Убрзаним темпом је „очишћено” 700 села, а српско-црногорски живаљ сведен на неких 10% у тој САП Косову. У свему томе је, пак, најгоре што су званичне структуре, државно-партијске пре свега, на Косову једним системом апсолутне контроле над информацијама стварале потпуно лажну слику стварног стања, па и перфидним конструкцијама настојале да све прикажу у „наивној светлости” природних процеса, а пре свега „економског померања становништва”. Иако је то све крајње провидно, на жалост, *антисрпска коалиција у СФРЈ* је све учинила да то буде и „званична истина” упркос вапијућим чињеницама којим је обасипана југословенска јавност бар за последњих седам година. Многи утицајни политичари и званичне структуре из других република су игра-

ли перфидну игру сузбијања свих настојања да СР Србија почне ефикасно свему томе да се супротставља. Већ седам година они се прикључују бирократско-фразерским облицима „борбе“ против албанског национализма и сепаратизма, али само празним говорима, декларацијама, закључцима, папирима итд. на чему им може да буде само захвална централа контрареволуције у Тирани. Тако се десио *најтипичнији случај извоза контрареволуције* у нашу, ето, „самоуправну Југославију“ и то из једне Албаније. И то све пред нашим очима, уз беспомоћни лелек српског и црногорског живља на Косову. Али, и уз индиферентност, чак благонаклоно и прећутно одобравање те трагедије од стране „северне браће“ у двома најразвијенијим републикама ове наше Југославије. Иако је очигледно *флагрантно угрожен сам интегритет СФРЈ* и чак њен *опстанак*, не само овим најтежим ударом по њој већ и страхотном кризом у коју се заглибила — неки врло утицајни политичари покушавају да доведу у питање тезу да се овде ради о контрареволуцији. Али, зато се деценијама уназад није устезало да најтежим квалификацијама етикета свако слободније мишљење самосталнијих, критичкијих и достојанственијих интелектуалаца против катастрофалних токова и збивања у нашој земљи. Истине ради, не треба заборавити да је у свему томе на малу, али по последицама веома велику, улогу одиграло и званично руководство СР Србије (додуше формирано у условима харизматске доминације југословенског врха и створене антисрпске констелације). Уз то, и одређени број изрода и каријериста из реда Срба и Црногораца на Косову здушно су служили своје шиптарске и друге господаре.

Такво неодрживо и неподношљиво стање у овом делу наше земље створило је *праву „рик-рану“ која угрожава не само СР Србију већ и целу Југославију*. Иако споро, с намерним спречавањем да се ствари измене, да се направи стварни заокрет — тек током ове године, дакле 1988 — у вези са уставним променама нешто се почело и видљивије мењати, али, тек пошто је збачен врх СР Србије који је својим опортунизмом очигледно газио елементарне интересе СР Србије и српског народа. С новим људима на челу, српски народ је почео да се диже из апатије, безнађа, понижености и да се бори за своја елементарна права на тим кључним тачкама. При томе, народу је више него јасно где су разлози за све ово, ко су главни кривци, шта иза свега тога стоји, како се у прошлости све ово аранжирало само с циљем да се оствари гесло „Што слабија Србија, то јача Југославија“ (гесло готово безумно по својим импликацијама). Само тиме се може објаснити поступање и најодговорнијих и најауторитативнијих органа и функционера СФРЈ после избијања побуне 1981, односно *контрареволуције на Косову*. После упорних настојања да се све то минимизира, неминовно су се морале предузети мере против непосредно експонираних учесника тих догађаја, а нарочито откривене мреже контрареволуционарних, национал-шовинистичких и сепаратистичких илегалних организација. Но, суђењем и чак преоштрим кажњавањем младића-демонстраната, па и осталих, у ствари предузете мере су само заваравале јавност, а фактички нису могле допринети *разбијању контрареволуционарног тока* током пар деценија, што је само потврђено поменутих бунтом, па и настављено готово истим интензитетом и методама и после тога. *Није извршен прави и правовремен удар по језгру и вођству контрареволуције*, које је, очигледно дубоко и

снажно уврежено у главне државно-партијске структуре ове покрајине. То језгро је наставило да диригује настављањем контрареволуционарног процеса. Иако су се очигледно били стекли сви услови за уобичајене, одлучне, уставне и законске мере за *пресецање* једног антијугословенског процеса, чак судбоносно угрожавајућег, није уследило ни распуштање партијских структура, форума, подвргавања провери и чишћењу државног апарата и свих служби, ни политичке диференцијације, што би све било битно обележено разоткривањем коловоџа, инспиратора *антијугословенске завере*, рушења државне структуре, напада на државни интегритет, јасну тежњу и поодмакло одвајање једног дела земље и његово *фактичко повезивање с Албанијом*, што је требало само још формално да се потврди проглашењем „Косова — републике”, чиме би се, мисли се, створили и формални услови за прикључење овог дела наше земље суседној Албанији. Тако би се остварио први и најкрупнији корак у стварању плана „велике Албаније”, наравно, на рачун њених суседа. Отуда се дошло у готово пародичну ситуацију да се током протеклих седам година стално наглашава да контрареволуција и даље несметано тече. А у исто време неки „кадрови” с Косова баш у том периоду заузимају места министара у федерацији и чак на партијско-државном врху. Уз скривену и перфидну игру и потпору и других тако је бирократска и „лапирната” борба с очигледно веома организованом и опасном контрареволуцијом — само продужавала готово несметано одвијање тог опасног тока.

Готово је невероватно да је једна суверена земља каква је СФРЈ, земља која је страшним жртвама изборила свој идентитет, револуцијом ударила темеље изградњи нових унутардржавних односа, у основи успешним усмерењем на решавање међунационалних односа, која је громогласно прокламовала свој модел „самоуправног социјализма”, која је успела и да стекне знатан углед у свету итд. — тако олако и готово комотно препустила свој интегритет, безбедност, своју егзистенцију и своју судбину — једном очигледном непријатељу. Зна се да су се безброј пута водили крвави ратови због (не)оправданих претензија на исправљање државних граница и посезања за туђом државном територијом. А у СФРЈ је у мирно доба готово одсечен један њен део, са свим недогледним последицама. У таквим околностима, наравно, сасвим је разумљиво што је с таквим „ставом” најодговорнијих фактора СФРЈ расло дубоко незадовољство у земљи, а пре свега у Србији и у српском народу. Он је *изложен геноциду*, прогонима, затирању свега што је његово, онемогућавањем да као и други „народи и народности” ужива заштиту својих елементарних права и слобода. Сопствена република, на сопственој територији није могла ништа да учини у заштиту сопствених грађана. Све то је до те мере постало неподношљиво да је тек ове 1988. године послат одред савезне милиције да помогне обезбеђење уставно-законског поретка, да се спрече евентуални покушаји оружане побуне, заштите беспомоћни Срби и Црногорци, њихова животна, друштвена сигурност, имовина итд. Но, процес бежања се непрекидно одвијао као најнепосреднији показатељ постојећег стања (13а). И тек када је ток

(13а) Према званичним подацима само у периоду 1981—1988. изабегло је преко 30.000 Срба и Црногораца са Косова.

доспео до претеће провалије — настао је покрет *самоорганизовања српског и црногорског живља на Косову*, пре свега с интензивним настојањем да се разбије обруч „званичних информација” и да се читава југословенска јавност упозна са трагедијом на Косову. Наравно, све то је пре свега раздрмало сам српски народ у Србији који је свој гнев и отпор, немирења с таквим положајем и неправдама почео да показује на *јавној политичкој сцени*. И то пре свега током расправа о уставним променама и методама јавних митинга, састанака, иступања у јавности итд. Без икаквих облика насиља, без свега што би праведан револт помутило нечим „антисоцијалистичким и националистичким” — што му се са стране и из „пријатељских” република од стране познатих, старим антисрпством задојеним „критичарима” здружено и обилато подмеће. Тим перфидним подметањима жртве би требало окривити, а злочинце благодонаклоно заштитити. Ствар је бескрајно чудна и тужна, али је баш таква. Зато, није претерано рећи да је баш ова судбоносна проба југословенства истовремено и најверљивија потврда обесмишљавања саме Југославије, у сваком погледу и с најдалекосежнијим последицама.

Када је већ реч о народу и његовом иступању на јавну политичку сцену, мора се рећи да оно услеђује у заиста критичној ситуацији, када је све у земљи крајње поремећено, и то до те мере да се чини као да се доспело до саме ивице провалије. Али, бар што се тиче српског народа, пре свега у самој СР Србији, он је просто догнат до такве ситуације. Док су све друге нације заокружиле своје „републике-државе”, он је буквално разбијен бесмисленим уставним конструкцијама. И док бар две републике обилато користе тековине Устава 1974. и две покрајине заједно с њима (!!) — докле српски народ мора да се бори за одузета му права и ранији положај у Југославији. То је она права и трагична чињеница које је свестан сада сваки грађанин СР Србије, али то перфидно занемарују чак и веома утицајни политичари из неких других република.

Такође, када је већ реч о народу, мора се имати у виду и *шиптарска народност* која је — то се мора нагласити — у овој земљи ипак национална мањина, по уобичајеним међународним нормама, и без фразерских „облагорођавања” наших бројних „народности” (производ бирократског језика). Да не би било никакве забуне и неспоразума, сматрам — као и сви честити грађани ове земље — да је тај шиптарски део југословенског становништва, дакле *народ као скуп грађана* у равноправном положају с осталим грађанима, да такав положај морају имати. Они су изложени систематској *индоктринацији* национал-шовиниста и сепаратиста, изоловани етнички, језички, верски, сконцентрисани близу земље коју осећају, вероватно, својом матицом. Али, они морају пре свега да буду *лојални грађани Југославије*. Треба веровати да заиста маса обичних људи то схвата, али је под непосредном контролом и притиском доминантних контрареволуционарних снага. Зато и нема, ево, већ седам година ни иступања шиптарских маса у непосредном сузбијању опасног тока у који су увучене. А и како би се то могло очекивати кад званични органи САП Косова „воде игру” која на изглед пружа шансе за велике добитке, када, на жалост, и многи југословенски најодговорнији фактори и надлежни органи осталих република „играју игру” слабења Србије, упорно и перфидно већ предуго и сувише отворено. Тај шиптар-

ски народ не може сносити кривицу својих коловођа, али у склопу тог народа се налазе — то се не сме и не може заборавити — бројна и организована тврђава контрареволуције и маса од стотина хиљада „емиграната“ који су се инфилтрирали и тако запосели део југословенске и српске територије. Биће да најобичнија логика и правда налажу да се сви такви антијугословенски уљези на сходан начин врате одакле су и дошли. Тако се свуда и одлучно истиче у јавним иступањима током ових драматичних збивања у СР Србији. Сурово стање намеће и сурове истине. Не треба заборавити, уосталом, да у свету и међународној заједници постоје утврђене норме, принципи реципроцитета у заштити и правима националних мањина, итд. — па све то не може бити пренебрегавано. А затим, и нарочито, они који су се подухватили *паклених планова разбијања Југославије*, ипак и можда превисше самоуверено и прерано желе себи да приуште задовољство крајњих добитника. Иако увелико и премного обесмишљена, *Југославија није још пропала*. Упркос антијугословенства диригованог од стране *нациократских структура*, свест маса, народа, обичних грађана СФРЈ, а нарочито радничке класе, брана је против тог катастрофалног тока чије последице није тешко предвидети. Ето, бар из тих разлога није неосновано закључити да тзв. САП Косово није: прво, социјалистичко бар колико други делови наше земље; друго, није тек и само аутономно, него је, на жалост, задобило онолико државности колико је немају чак ни остале републике; треће, није ни покрајина јер је промовисана *de facto* у положај федералне јединице, попут осталих република. А баш то је, поновимо, *један од битних показатеља обесмишљавања Југославије*.

V

Имајући у виду све ово, наравно, у правој светлости се појављује и низ крупних питања поводом целокупне уставно-правне структуре СФРЈ, па сходно томе и, нарочито, карактера и улоге уставних докумената из 1974. године (савезних, републичких и покрајинских). Управо су садашње уставне промене и сва политичка збивања поводом њих створили веома повољну ситуацију за *научну анализу и стручне оцене* тих уставних докумената. Најопсежније и најтемељније захвате у том правцу пружила је расправа о предложеним Амандманима на Устав СФРЈ (14), као и одговарајућа расправа о Амандманима на Устав СР Србије, па и уставе обе покрајине (15). Међутим, чини ми се да заслужују пуну пажњу бар неке значајне околности које се налазе у позадини тих докумената, односно она збивања која су им претходила, па самим тим и добила својеврстан формално-нормативни израз у поменутих уставним документима.

(14) Вид. зборник *Промене Устаса СФРЈ и Устава СР Србије* — реферати за саветовање — изд. Правни факултет Универзитета у Београду, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета, Београд, 1988, стр. 455. Зборник садржи 33 реферата наставника Правног факултета и наставника из других универзитетских центара у земљи.

(15) Вид. зборник *Промене Устава СР Србије* — реферати за саветовање — изд. Правни факултет Универзитета у Београду, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета, Београд, 1988, стр. 467. Зборник садржи 40 реферата.

15. Поред оног што је напред назначено, одмах ваља нагласити следеће: испустивши не малу и не безначајну шансу да доиста афирмише не само доктринарно-идеолошки, него и у реалности доиста југословенски модел „самоуправног социјализма“, у склопу иначе прокламованог система самоуправљања, као новог, демократског, хуманог и привлачног, итд. — вођство је, изгледа, већ после доношења иначе веома успелог Устава 1963. године пројектовало једну, благо говорећи, ризичну стратегију. Она се показала већ крајем шездесетих година с два битна тока: *националистичком деструкцијом Југославије* и паралелно с тим *бироократске инволуције*. Та два тока су се узајамно условљавала и одвијала на нивоу Федерације, а још више у републикама и покрајинама. Завршни чин свега тога је успостављена уставна структура 1974. године. Већ је често у јавности констатовано да су сами уставни документи лоши по својим многим решењима, а ја бих рекао да су *такви да гори нису могли бити*. Они су оваплотили тенденције растакања, па и распада југословенске политичке заједнице и самог државно-правног поретка. Тада и од тада сви југословенски апсурди су се почели разоткривати до својих корена, и као такви у склопу СР Србије „дигнути на куб“. Основна обележја тих докумената откривају се — наравно када се оставе по страни доктринарно-идеолошке насlage прекомерне фразеологије — као непостојање чврстих принципа, недопустиве противречности, недоследности, супротност начела и нормативних одредаба, непрецизност, нејасности, итд. Али, све је то заједно само одраз и израз једне зачуђујуће политичко-правне конструкције која у својој основи садржи *историјске, политичке и правне промашаје*. Уместо унапређења наше уставности уследило је њено уназађење, у релативном и апсолутном смислу.

У ствари, очигледно негативна кретања у друштвеној реалности, којим је пре свега деградирана, растакана, разбијана, разграђивана, партикуларизована југословенска заједница — само су концепцијски и политичко-правним установама обезбеђени уграђивањем у темеље принципа конфедерализма, али уз задржавање привида федерализма. То је ишло, свакако, у прилог двома најразвијенијим републикама и двома покрајинама, уз подршку неких других јединица. Створени су максимално повољни уставно-правни оквири за све веће осамостаљивање, јачање „националне државности“, њене суверености и неприкосновености, а то значи и сразмерних деоба, раскола, супротности у земљи. Игнорисањем свих досадашњих светских искустава и резултата науке успостављен је „југословенски модел“ (кон)федерализма као јединствен у свету и дотле непознат. Створена мешавина неспојивих институција, принципа и поставки у уставним документима представља само *политичко-правно обесмишљење Југославије*. Концепцијски обезвређена и деградирана, она је у пракси била изложена још далекосежнијим последицама. У таквом окриљу су створени пуни простори незадрживом продубљивању свестране кризе, па чак и контрареволуције на Косову.

Уз официјелну доктринарно-идеолошку офанзиву против некаквих фантомских „централизама“, „унитаризама“, „хегемонизама“ итд. — очигледно уперених само против СР Србије, ова је претворена у чудну и чудовишну творевину. Све оно што је најнегативније на нивоу Југославије пренето је у готово карикатуралном облику и степену на СР Србију. Док су све друге републике задобиле и јачале своју државност, ова ре-

публика је доживела да јој баш то буде не само битно ограничено, већ напросто одузето. У њеној структури и функционисању су изостале све битне ознаке те државности. Она је доведена у *неједнак положај* у односу на остале републике. Постала је другостепена, немоћна и „папирната“ федерална јединица. Ниједан теоретичар, конституционалист или правник-практичар није у стању да одреди ни физиономију ни садржину ове републике. То је *плод пуког политичког волунтаризма*, па је немогуће утврдити о чему се ту заправо ради: да ли је то „република“, да ли је то „конфедерација“, да ли је то „федерација“. Или, пак, све то заједно, али и ништа од тога. Само на основу номиналног истицања једне територијалне целине, у којој се налазе *истакнута три дела* аналитичарима не преостаје ништа друго но да проналазе разне метафоре којима се обележава „изузетност“ те државно-правне творевине: направљено је „чудовиште“, створен је један „монструм“, у правном свету се појавило „недоношче“, исклесан је један „торзо“ итд. Разлог је веома прост: две аутономне покрајине у њеном саставу су промовисане (и поред имена „аутономија“) у федералне јединице, дакле са готово свим обележјима република са сопственом државношћу итд. Таква невероватна конструкција неумитно доводи до питања о *постојању „непостојеће“ СР Србије*. Јер, по уставним текстовима, а поготово у реалности, оно што се тако зове је пука фикција, а једино егзистирајуће је нешто што се само у публицистици назива „*ужа Србија*“, дакле онај део који „преостаје“ изумимањем покрајина. Тако је СР Србија стављена под својеврстан патронат, старатељство и (кон)федерације, и сваке републике понаособ и чак својих покрајина! Тако је *једино српски народ срачунато лишен сопствене државности*, и то у исто време када је то додељивано свим осталим републикама, па и покрајинама. Она је лишена свих функција и атрибуција којим би се потврђивала као таква на целој сопственој територији. Њени грађани немају исти положај, заштиту, права и дужности на целој територији. Штавише, баш су на Косову Срби и Црногорци лишени свих елементарних права и слобода, па зато и беспомоћни према *терористичко-геноцидном систему* који је тамо уврежен. Просто је невероватно како су се извесне политичке снаге осмелиле да се поиграју историјским, егзистенцијалним, правним, политичким и сваким другим околностима и изразима бића СР Србије и самог српског народа. Тај народ је доведен у *крајње понижавајући положај*, пре свега у својој „републици“, а затим и у целој СФРЈ. У исто време када се обилато и благонаклоно све давало „народима и народностима“ овај народ је и формално и фактички стављен далеко иза свих осталих. Као да се хтело учинити све и што више да се *обесмишљена Југославија угради у биће СР Србије и самим тим до крајњих граница обесмисли и сама Србија и српски народ*. Просто је невероватно докле је ишло слепило или србофобско расположење пројектаната и извођача овакве замисли. Без обзира на то које су снаге све то извеле, било је јасно од самог почетка, а временом све више и више, да таква чудовишна творевина мора постати главни проблем обесмишљене Југославије. Јер, формално и фактички СР Србија, или тачније „ужа Србија“, је стављена у зависност од „својих“ покрајина, пре свега тиме што се њихови представници налазе у републичким органима, али у покрајинским органима из републике нема никаквих представника. СР Србија нема сопствену уставо-

творну власт, јер доношење Устава зависи од сваке покрајине, које давањем и ускраћивањем сагласности диктирају или блокирају могућности и правац уставних промена. Али је најважније и то да све државне функције једнако припадају покрајинама, чак њима потпуно несметано, а „ужем подручју“ некако под надзором (функције одбране, унутрашњих послова, правосуђа, међународних односа итд.). Тако је на једној територији створено ривалско „тродржавље“. Главне сметње и ограничења „ужој Србији“ долазе из квазиаутономних покрајина којима је, потпуно неосновано, додељена државност. Оне су фактички стављене изнад „ужег подручја“. С провидним позивањем на благодети и свемоћ „договарања и споразумевања“, у ствари, „ужа Србија“ је стављена под контролу покрајина, односно спреге које оне стварају са неким другим републикама. Очигледно, *једна пука бирократска логика је погазила све елементарне претпоставке сваке логике*. Не само теоријски већ и практично, зато, СР Србија, односно „ужа Србија“ је стављена, у извесном смислу, у зависност од језгра контрареволуције на Косову, које диригује политичке потезе као нека мрачна сила иза политичке сцене. Зато су се и могли размахати сепаратизам и аутономаштво до угрожавајућих размера, што је све буквално паралисало и угрожавало егзистенцију саме СР Србије.

Таква уставноправна конструкција, а још више створено стање на тлу СР Србије, неминуовно су водили све већем заоштравању унутрашњих односа, на свим нивоима и на свим подручјима. На изглед апатичан *народ* је све више осећао *однарођеност вођства* пре свега у врху „уже Србије“, па су ту морале да се изврше кључне персоналне промене. Захваљујући томе, управо у периоду уставних расправа створене су могућности да народ изиђе на јавну политичку сцену и да на митинзима и зборовима почне оштра, отворена, истинска расправа о свим друштвеним питањима. Као никад у протеклим деценијама народ је проговорио, исказивао истине чак о свему што је скривано од јавности, као „табу тема“. Освешћење народа је нарочито значајно у погледу значаја уставних решења у прошлости, па и оним која предстоје. Тако је сам народ масовно, аутентично и отворено изразио своју вољу и захтеве. У таквој ситуацији народ је стекао истинску могућност да изрази своје *(не)повећење* према форумима и појединцима који су у дужем претходном периоду водили политику, па самим тим постали одговорни за њене резултате. Самим тим је и практично провераван *постулат легитимитета* извесне политике и њених носилаца, зависно од тога да ли су у складу с *вољом народа*. Према томе, изражено народно незадовољство, па и револт због створеног стања, а нарочито због очигледних опструкција у покрајинама, па и у другим републикама, да се одлучније и стварно предузму ефикасне мере за спречавање и настављање контрареволуционарног тока на Косову сасвим су основани. Тај облик иступања народа на јавној сцени противници неопходних промена, односно упорни браниоци постојећег стања, покушавају да *дисквалификују* на разне начине. А, у ствари, то је најделотворнији и најдемократскији облик иступања народа, па и испољавања *притиска одоздо* као јединог облика којим се може деловати на иначе стално примењиване најразличитије бирократске притиске одозго. И не само притиске већ и облике насиља, терора, обесправљивања, застрашивања народа и обичних грађана. Када су ство-

рени механизми политичког и формалноправног одржавања *statusa quo* као гаранција непроменљивости система, персоналног састава форума итд. — онда нема другог излаза до ступања народа на сцену као одлучујућег чиниоца. Тако је увек и свуда било, а то заборављају бирократизовани или пристрасни, одређеним интересима мотивисани *бранители свега постојећег*.

16. Пошто се земља налази у најтежој могућој кризи, а неминовне су промене, очигледно је да се мора имати представа о карактеру уставних промена. По моме мишљењу, предложене промене су неопходне, али су минималне и корективне како за СФРЈ тако и за СР Србију. Уставна структура је једноставно *неодржива у постојећем облику и с постојећом садржином*. Сазрело је време за доношење *новог Устава* и то ште пре и са што адекватнијим решењима. Императивно се намеће оријентација на *ревитализацију Југославије* као заиста социјалистичке, демократске и федеративне заједнице. Јасно је да се морају отклонити сви елементи и принципи конфедерализма, који су окренули развој земље у правцу што веће дезинтеграције и чак распада. Неопходно је стварање модерног државно-правног поретка, с оним што битно карактерише све цивилизоване и културне земље. Неопходна нам је земља у којој ће постојати доиста *правна држава*, с таквом *уставношћу* и *законитошћу* који могу обезбедити сва права и слободе свим грађанима у СФРЈ, у свим њеним деловима. Народ као укупност равноправних грађана наше земље једини је *легитимни носилац* — а његово језгро сачињава баш радничка класа — и власти и државно-правног поретка. Демократизам треба да буде унапређен стварањем могућности да баш народ својом вољом, на демократским изборима, с истицањем више кандидата утиче на формирање најодговорнијих државних и осталих органа. Треба се ослободити свих празних форми које су омогућавале *саморепродуковање* нациократских и осталих врхушки и гарнитуре. Неопходно је стварање услова за постојање аутентичне јавности која је једино у стању да онемогући бирократске, тајне нагодбе и погодбе бирократских група и моћника. *Дошло је време да народ узме своју судбину у сопствене руке*.

Рад је завршен 25. септембра 1988.

Dr. Stevan Vračar,
Professor at the Faculty of Law in Belgrade

ABSURD POSITION OF THE SR OF SERBIA IN A YUGOSLAVIA BEING MADE SENSELESS

Summary

Various aspects of Serbia's position are discussed — historical, political, legal, etc. After pointing at basic prerequisites of a democratic organizing (status of a citizen, existence of a people as an entity of citizens, authentic public opinion), the author treats the issue of creation of „old” Yugoslavia in 1918. Particularly negative in this respect was the policy of the Comintern aimed at destabilizing and destroying that state. That policy also influenced the conception and action of the Communist Party of Yugoslavia between the two wars. However, in course of the 1941—45 national liberation struggle, the Party succeeded to create new federative Yugoslavia and effect revolution with all of its peoples. In such a way this state became a positive reality permeated with new concept of Yugoslavia. Development of new socialist order was prompted by the conflict with Stalin in first post-war years, as well as by the system of self-management. A prosperity period followed, marked by the 1963 Constitution, the best Yugoslavia ever had. Unfortunately, a period of nationalistic reconstruction of the SFR of Yugoslavia followed, bringing about many negative consequences. By 1968 and 1971 constitutional amendments great changes were introduced causing the creation of „national” states and a progressive weakening and dismembering of Yugoslavia. The process was completed by the 1974 Constitution, which was entirely unsuccessful, first of all because of dismembering the state of SFRY and its transforming into an apparent federation, namely genuine confederation. Due to the delegate system in all fields, the system of consensus in decision-making, and of the right of veto in almost all areas of political and state activities, Yugoslavia became particularized, lost the basis of unity, suffered autarchic economy, politics and culture. The very constitutional order made possible unhindered deepening of the crisis, so that the country was on its way of backward movement. According to all indices the country is in a deepest crisis, so that not only the question is raised of its normal functioning, but of its very existence, too. Due to erroneous policy Yugoslavia was pushed back in development considerably. All basic values are practically shaken, which is visible also in untainable and absurd constitutional solutions according to which the SR of Serbia was transformed into an unheard of creation, which can not survive as such. In its framework, namely, there exist two so-called autonomous provinces — Voivodina and Kosovo, and they are raised to the level of federal units, so that Serbia is broken into three unequal parts. Most peculiar is the fact that Serbia is placed under a kind of guardianship not only by the Federation, but also by other republics and its own two provinces! Further elaborated are historical background of such impossible solutions and corresponding practical consequences. There exists in Kosovo now a nationalistic and chauvinist regime oriented towards Albania, and it has applied for decades, and particularly after 1974, a systematic and specific genocide against Serbs and Montenegrins (violence, destroying of property, rape, depriving of elementary rights and freedoms), which amounted to mass migration and expelling of these peoples from Kosovo. It is absurd that Serbia did not have any legal possibilities to protect own population, in its territory. Ethnical composition in Kosovo is rapidly changing at the detriment of mentioned peoples, although this territory has been throughout history the cradle of Serbian people, and of its medieval state, and also the place of the famous defeat from Turks. Albanian chauvinists and separatists, to quite a degree, due to the overall situation in the country, constantly apply a policy of an „ethnically pure Kosovo”, which includes immigration of hundreds of thousands so-called immigrants from Albania. The plan of creating „a great Albania” is also fulfilled by taking away of Kosovo through the population explosion characteristic for Shiptars,

namely Albanians, their birth rate being among the highest in the world. Ruling structures of power at all levels follow an anti-Yugoslav and anti-Serbian policy, which amounts to principal form of endangering and destroying integrity and security of the SFR of Yugoslavia as a state. This, of course, is negative for Serbia, too. Therefore all measures aimed at preventing the above sinister plans are legitimate, which applies to effecting all necessary constitutional changes — first of all in order to eliminate the existing absurd situations.

Dr Stevan Vračar,
professeur à la Faculté de droit de Belgrade

L'ABSURDE CONDITION DE LA RS DE SERBIE AU SEIN D'UNE YUGOSLAVIE INSENSEE

Résumé

Dans son complexe examen l'auteur essaye d'englober le plus complètement que possible les problèmes concernant la condition de la RS de Serbie en tant qu'une des unités fédérales de la Yougoslavie. Bien que suscité par la discussion actuelle relative aux changements constitutionnels, l'auteur met en lumière plusieurs aspects de cette thème: l'aspect historique, politicologue, juridique etc. Ayant d'abord indiqué les conditions préalables essentielles d'une organisation démocratique (celles-ci sont: le statut du citoyen, l'existence du peuple en tant que totalité de citoyens, l'opinion publique authentique), l'auteur explique la formation de la Yougoslavie d'avant-guerre en 1918. Il souligne notamment les conséquences négatives de la politique de la Kominterne, dirigée vers la destabilisation et la destruction de tel Etat. Cette politique déterminait aussi dans une large mesure les actions correspondantes du PCY entre les deux guerres mondiales. Cependant, c'était justement le PCY qui, en modifiant son cours, à savoir par la création de la nouvelle Yougoslavie sur les principes fédéraux, a réussi de rassembler tous les peuples et de mettre en oeuvre la révolution durant la lutte populaire de libération (1941—1945). C'est ainsi qu'a été établie l'idée de la Yougoslavie et du yougoslave au sens nouveau de ce mot. Cela durait sous cette première forme lors des années d'après-guerre pendant la création des bases de nouvel ordre socialiste. L'attaque de Stalin contre la Yougoslavie en 1948, mais aussi la création des formes de socialisme spécifiques et surtout du système d'auto-gestion yougoslave, ont donné une contribution particulière dans ce sens. Cela a permis une période de prospérité du pays et de croissance de sa réputation dans le monde entier. La Constitution de 1963, comme la meilleure constitution yougoslave jusqu'à présent, l'indiquait aussi. Malheureusement, d'après l'auteur, cette période a été suivie d'une période de reconstruction nationaliste de la RSFY qui avait des conséquences négatives dans tous les aspects. Tout d'abord, de gros changements ont été introduits par les amendements constitutionnels de 1968 et de 1971, dont le but était la création des „Etats nationaux”, mais également l'affaiblissement et la démolition à long terme de la fédération yougoslave. Ce processus a été juridiquement achevé par l'adoption de la Constitution de 1974, considérée, de la part de l'auteur, comme extrêmement ratée en raison du, entre autres, morcellement de la RSFY, de sa transformation en une apparente fédération et une véritable confédération. C'est justement à cause des éléments confédéraux prédominants (par exemple, tout est placé sur une base dite „de déléguée”, l'introduction du consensus, le droit de veto dans presque tous les domaines de la vie politique et étatique etc.) que la Yougoslavie est devenue particularisée, que toutes les bases de son unité sont détruites que l'autarchie se s'est enracinée dans l'économie, la politique et la culture. L'ordre constitutionnel a permis

l'approfondissement sans obstacle d'une crise destructrice de sorte que la pays a commencé de plus en plus et brusquement de rétrograder. D'après tous les indices, c'est une crise très approfondie qu'y domine de manière qu'elle met en question non seulement son fonctionnement, mais aussi son existence. Ainsi, la Yougoslavie est, grâce à une fausse politique, en regression. Toutes les valeurs essentielles sont pratiquement compromises. Cela se manifeste notamment par les solutions constitutionnelles intenable et absurdes, selon lesquelles la RS de Serbie est transformée en une entité, jusqu'alors, inconnue, intenable et insensée car au sein de celle-ci se trouvent deux régions autonomes: la RAS de Vojvodina et la RAS de Kosovo. Lesdites régions sont élevées au niveau d'unités fédérales de sorte que la RS de Serbie est divisée en trois parties inégales. Le plus bizarre est que la RS de Serbie est placée sous une sorte de „tutelle”, exercée non seulement de la part de la RSFY et des autres républiques, mais aussi de la part de ses deux propres régions! L'auteur montre de manière détaillée le fond desdites solutions intenable et surtout les graves conséquences dans la pratique. Un régime nationaliste et chovin, d'orientation proalbanaise, s'est enraciné à Kosovo: ce régime exerçait systématiquement, pendant des décennies, et notamment à partir de 1974, une sorte de génocide à l'égard des Serbes et des Monténégrins (diverses violences, l'anéantissement de leurs biens, les viols, le refus de droits et libertés élémentaires etc.) qui a entraîné des émigrations en masses, le bannissement de ces peuples de Kosovo. Il est absurde que la RS de Serbie n'eût aucun pouvoir juridique de protéger sa propre population sur son territoire. L'auteur montre de façon documentaire le brusque changement de l'image ethnique de la population à Kosovo, qui était pendant toute son histoire le véritable „berceau” du peuple serbe, de son Etat médiéval, de son acquis de civilisation et de culture jusqu'à l'invasion turque et la défaite des Serbes justement à Kosovo. Les choviniistes et les séparatistes albanais mettent en oeuvre, grâce notamment à la situation créée dans le pays entier (la désunion, les conflits permanents etc.) une politique de „pureté ethnique de Kosovo” surtout par le bannissement de Serbes et des Monténégrins et, ensuite, par faire venir en masses les soi-disants émigrants en provenance de l'Albanie (il s'agit de centaines de milliers de personnes). Mais, le projet de création de la „grande Albanie”, tout d'abord par la prise de Kosovo, s'effectue par l'explosion populaire des Shqipitars, à savoir des Albanais, dont le taux de natalité est un de plus élevés en Europe. Les dirigeants de toutes les structures de pouvoir mènent une politique dissimulée anti-yougoslave et anti-serbe, ce qui représente la forme principale de menace, de destruction, de mise en danger de l'intégrité et de la sécurité de la RSFY en tant qu'Etat. Tout cela, bien entendu, produit les plus graves conséquences sur la Serbie elle-même. Pour cette raison, toutes les mesures pour empêcher la réalisation de tels projets sont légitimes et, à cette fin, il faut introduire des changements constitutionnels indispensables, tout d'abord en vue d'éliminer les absurdités existentes.